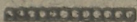

II.326.350

992

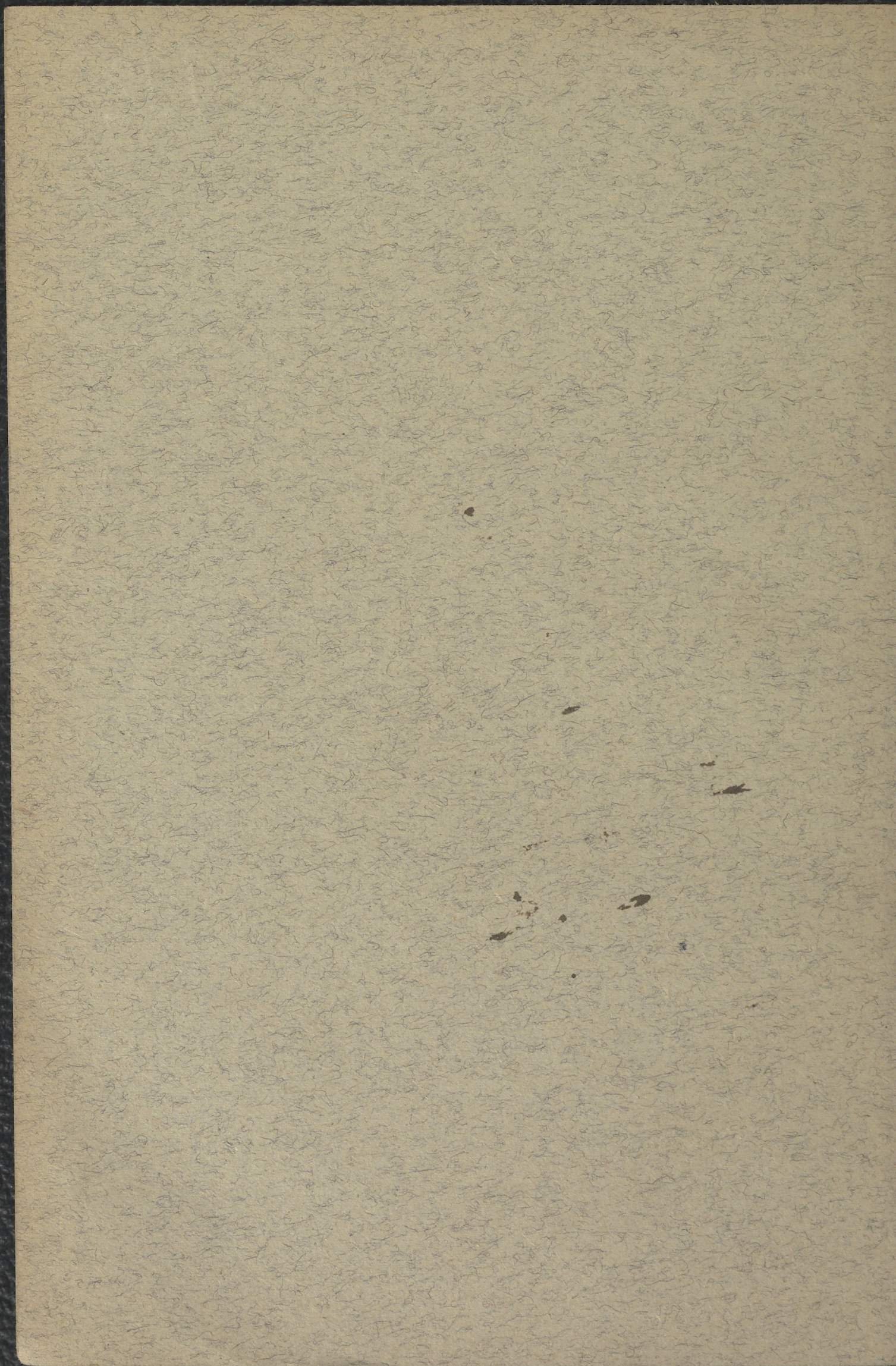
ДР. СТ. ГРЫНКЕВІЧ.

У братаў ≡ ≡ украінцаў

ВІЛЬНЯ — — — — — 1937 ГОД

ВЫД. БЕЛАРУСКАІ КНІГАРНІ „ПАГОНЯ“

ДР. СТ. ГРЫНКЕВІЧ.

У братоў украінцаў

ВЫДАЊНЕ „БЕЛАРУСКАЙ КРЫНІЦЫ“
ВІЛЬНЯ — — — — — 1936 ГОД.

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001016015195

И. 326.350

Беларуская Друкарня ім. Францішка Скарыны ў Вільні

st ras.

Львоў далёка ад Вільні. Далячыня гэная вялікая, калі мераць яе адлежнасьцю ў кілёмэтрах. Сваяцкасьць крыві, вялікі шмат супольнае мінуўшчыны, усе нашыя злыбеды і нядолі і ў прошласьці і ў сучаснасьці міжвольна клічуць нас адных да адных. Гісторыя беларускага адраджэньня ведае шмат сыцяжынак, якімі хадзілі беларусы і з Вільні і з Менска у Львоў. Былі гэта і палітыкі і непалітыкі, культурнікі і духоўнікі. Бывалі там і Іван Луцкевіч і Цётка і шмат хто з маладзейшае і старэйшае генэрацыі беларускага ксяндзоўства, бывалі там і студэнты і багасловы, бывалі і коопэратары, бывалі і людзі, якія хацелі проста пацікавіцца жыцьцём іншым, а ўсёж такі вельмі нам блізім і быццам знаёмым. Бывалі і Львоўскія Украінцы ў нас у Вільні. Прыяжджалі да нас у найвялікшае нашае сьвята, каб сваю прысутнасьцю пацьвярдзіць, што і ў сьвята і шэры дзень змаганьня яны з намі, нам спачуваюць і нас разумеюць.

Апошніх некалькі гадоў блізкі кантакт аслабеў. Толькі цераз другія рукі даходзілі да нас весткі аб тым, чым сяньня жывуць галіцкія ўкраінцы. Толькі з чужых крыніцаў ішлі да нас весткі аб дасягненьнях украінскіх у плошчы каапэрацыі, працы асьветнае, агулам культурнае.

Лета—пара вандровак, ясна, калі хто мае за што вандраваць. Вандроўка гэта аднак ня толькі роскаш. Вандроўка гэта адначасна магчымасьць навучыцца новага, магчымасьць паглядзець іншы сьвет, іншых людзей. Гэтак вось

і мы з інж. Клімовічам надумалі спалучыць мілае з карысным і аднаго дня апынулісь на вагале Львова.

Падарожжа ўлетку нялёгкая справа. Змучаныя, запыленыя ад пят да галавы. Пакуль паказацца дзе людзям, трэба памыцца, ачысціцца. Праваднік у рукі і шукаем, дзе зьвярнуцца, нікога-ж ня ведаем, каб маглі накінуцца ў прыватную хату. У правадніку радзяць „Народную Гостынныцю,” там і тання і ветліва прымуць і бяспечна, што на сянняшнюю пару мае сваё значэнне.

У дарозе надта часта зусім мо' мала важныя праявы кідаюцца ў вочы і з гэных дробязяў складаецца ўражаньне найважнейшае і аснаўное. У вагоне трамваю сядзіць некалькі людзей у ксяндзоўскіх вопратках, якія вядуць з сабою гутарку паукраінску. Дагадываюсь, што гэта уніяцкія сьвяшчэньнікі. Побач нас на адной лаўцы дзьве паненачкі з тэчкамі пад пахамі, судзіць можна, прадстаўнічкі працоўнае інтэлігенцыі — таксама гавораць паукраінску. Глянуўшы на вуліцу відаць вялікі шыльд на краме з малочнымі прадуктамі з напісам „Масло союз.” Праехалі яшчэ адну вуліцу, ізноў той самы „Маслосоюз.” Заварочваем на вул. Касьцюшкі, дзе знаходзіцца гасьцініца і на рагу зноў бачым кнігарню „Ріднае Школы,” далей на гэнай самай вуліцы крама „Украінскага народнага мистецтва.” У готэлі сустракае нас вельмі ветліва служба, апранутая зусім паэўрапэйску і раз два дае нам „студэнцкі” пакоік. Безадкладна пачынаем скідаць з сябе даслоўна і недаслоўна ўсё, што на сабе прывязьлі. А абліваючысь халоднаю вадою, набягаюць думкі: „як у іх усё інакш... у іх поўна інтэлігенцыі, якая на вуліцы гаворыць паукраінску, людзі незнаёмыя з сабою зьвяртаюцца, пытаючысь аб нешта і зусім проста, без вялікіх гэстаў ро-

бяць гэта паукраінску. А зараз жа чалавек схапіў сябе, з якое аднак вялікае правінцыі прыяжджае, калі гэтка праявы дзівяць, быццам трэба было-б нечага іншага чакаць у Львове?!..

І зноў адначасна сумнае параўнаньне „у нас у Вільні, нажаль, інакш...“

Ды годзі калупацца ў несымпатычных аналёгіях. Першае ўражаньне з трамваю, з вуліцы, з вывесак на крамах астаецца на ўвесь час тых некалькіх дзён, праведзеных у Львове.

Абмыўшы цела, быццам ачунялі мазгі, і трэба было абгаварыць найхутчэй плян агледзінаў Львова. Ілюстраваны праваднік па горадзе паказвае некалькі магчымасьцяў, у залежнасьці ад таго, хто сколькі мае часу. Можна паглядзець Львоў у некалькі гадзінаў. Аднак гэта было-б вельмі павярхоўным, можна было-б як кажуць паглядзець толькі звонку, хаця і ёсьць на што. Нас цікавіць больш—мы хацелі глянуць на Львоў ад сярэдзіны. Трэба сказаць, што ёсьць і былі ад’емныя стораны нашае знаёмасьці з украінцамі. У нас было шмат сэнтымэнту, а наш гэны сэнтымэнт быў на слабых фундаментах, мы замала ведалі адныя аб адных, не кажу аб мінуўшчыне а якга аб сучаснасьці, аб праявах жыцьця, якое толькі што вось родзіцца, каб зьявіцца з нябыцьця і сказаць сваё магутнае слова, хаця і вельмі кволае і слабенькае. Дык мы выбралі плян на два-тры дні, каб паглядзець якнайбольш, каб пачуць якнайбольш, каб навучыцца ад людзей, як трэба жыць, каб лёс свой перамяніць на лепшы.

Дзе накіраваць першыя крокі? Адказ на гэнае пытаньне быў зусім лёгкі. Ісьці туды, дзе быў пачатак і крыніца сучаснае Галіччыны. А дзе ж тое жарало новае ўкраінскае пары, як не ў „Просвіце.“ Каб пачуць аб Прос-

віце ня трэба ехаць далёка. Усе ведаюць, якая роля выпала на долю гэнага таварыства у гісторыі украінскае культуры. Гэта аднак ня тое самае нешта чуць, а паглядзець на месцы сваімі вачыма.

„ПРОСВІТА.“

Кожны даследчык, ці на'т толькі госьць, які больш зважным вокам глядзіць на падзеі украінскага народу ад пачатку ягонага Адраджэння, ня можа ня спыніцца над двума стаўпамі адраджэнскае працы, а мяноўна над „Просвітаю“ і „Рідною Школаю.“ Можна казаць, што падзеі гэных дзвёх устаноў у вялікай меры былі падзеямі змаганьня украінскага народу за сваю лепшую будучыню ў межах Галіччыны а на'т часткова і ўсяе вялікае Украіны. „Просвіта“ і Рідна Школа“ пачыналі сваю працу ў неаднолькавых умовах, цікавалі яны аб іншых старонах жыцця і разьвіваліся быццам незалежна адна ад другое. Бачым, праўда, тыя самыя прозьвішчы сярод працаўнікоў абедзвюх устаноў, аднак дасюлешня запісаная гісторыя разглядае іх чамусьці асобна, прычым на'т можна пабачыць праявы нейкай супярэчнасьці ў разуменьні ранейшае ролі, згулянае ў мінуўшчыне. Бязумоўна, чужому наглядчыку шмат цяжэй паказаць беспамыльна на розьніцы ў паасобных устаноўках, цяжка сказаць, хто больш папрацаваў на карысьць свайго народу, дык нам трэба было-б разглядаць падзеі гэных бяручы іх супольна. Дзеля аднак яснасьці, каб лягчэй было ўявіць тыя шляхі, якімі ішоў украінскі народ у сваім адраджэнні, разгледзім кожную арганізацыю асобна

Доля ўкраінскага народу, якая мае гэтулькі яркіх, прыгожых мамэнтаў у мінуўшчыне, штораз паказываецца нам настолькі цяжкаю і непрагляднаю, што сапраўды можна параў-

няць яе толькі з нашаю беспатольнаю доляю беларускаю. Прыпомнім толькі аканчальны падзел украінскага народу ў XVIII стагодзьдзі паміж дзьвюма тагачаснымі вялікімі дзяржавамі: Расеяю і Аўстрыяю. Якое было ўкраінскае жыцьцё з гледзішча нацыянальнага ў колішняй царскай Маскоўшчыне — ведаем, ці прынамся лёгка можам уявіць, па аналёгіі з доляю сялянскіх масаў беларускіх. Прыгон аж да 1861 г., нястача свае роднае інтэлігенцыі, якая амаль зусім была адыйшла ад сваіх масаў. Мо' крыху было яно лепш з украінцамі чымся ў нас, аднак тыя нялікія адзінкі сярод паноў-шляхты, якія наштодзень гаварылі „папростаму,“ мала чым адыходзілі ад нашых беларускіх паноў, што гаворачы пабеларуску ўмелі ня горш за іншых прыдушыць прыганятага мужыка. Адно толькі што зямля у іх слаўная, лягчэй магла пракарміць свайго сына.

Крыху былі іншыя ўмовы ў Аўстрыі. Да Аўстрыі лучылі ў вялікай масе уніяты грэка-каталікі (Галіччына, Закарпацьце) і ў меншай колькасьці праваслаўныя на Букавіне. Ініцыятыва да нацыянальнае работы выходзіла праз увесь час з Галіччыны, дзе веравызнаньне адыграла вялізарную ролю. Дзякуючы загадам цэсарыцы Марыі ды цэсара Язэпа II, была заведзена навука ў сэмінарыі грэка-каталіцкай ў Львове „паруску,“ а па ўсіх цэрквах набажэнства ў роднай мове насельніцтва побач славянскай мовы. Раней па цэрквах, як гэта было і на беларускіх землях, украінская мова была пачала выціскацца польшчынаю. Родная мова ў сьвятынях не дала адчужаніцца духавенству, якое адыграла вызначную ролю ў змаганьнях украінскага адраджэньня. Прадстаўнікоў грэка-каталіцкага духавенства бачым ад пачатку да апошніх дзён і ў роднай краіне і на эміграцыі

ў першых радах змагароў за лепшую долю сваей Бацькаўшчыны.

* * *

Год 1848, які быў адною з тых ясных зорак на шляху чалавецтва са сваімі лёзунгамі свабоды, гэны год, які толькі ледзь-ледзь закрануў нашае Адраджэньне, пакінуў вялікія сьляды ў Галіччыне. Гэны год быў адначасна канцом прыгону ў Аўстрыі. Паасобныя народы аўстрыяцкае імперыі пачалі крыху лепшае жыцьцё. Вось 1848 г. скрануў, калі і ня масы украінскія, дык лепшую частку інтэлігенцыі і духавенства. Гэній Шэўчэнка, сьляды працы ў Галіччыне ахвярнага а. Шашкевіча Маркіяна былі крыніцамі сьведамага пачуцьця супольнасьці ў вялікім украінскім народзе. Народ быў масаю, якая горача трымалася свайго роднага, трымалась аднак толькі інэртна. Ня было над народамі працы.

З мэтай працы над народамі было заснована ў 1848 годзе асьветнае таварыства — за прыкладам сэрбскае матыці (1826), чэскае матыці (1830) — пад назоваю „Галіцка руская матыця.“ Быў пабудаваны за шырока народныя грошы Народны Дом у Львове. Вельмі хутка аднак пачынаецца разыходжаньне сярод інтэлігенцыі і павадыроў тагачасных. Шмат хто напалоханы больш жорсткім курсам аўстрыяцкае палітыкі пачынае сумлявацца, ці сапраўды украінцы (на тую пару назова украінцы была менш распаўсюджана, галіцкія украінцы называлі сябе вельмі часта русінамі) скалыхнуць цёмную масу сялянства. Небясьпека палёнізцыі казалася шмат каму на’т са сьвядомых адзінак, а толькі палахлівых людзей, глядзець на Маскву як на адзіную заступніцу пакрыўджаных славян.

Да таго-ж і ў народзе маскоўцы мелі не малую сымпатыю. Народ пазнаёміўся тады з расейскімі жаўнерамі, што йшлі у паход на вайну з мадзярамі ў 1848-49 г.

Так пачалося масквафільства ў Галіччыне, якое зусім праўда абнядужанае і нялікае, да трывала да нашых дзён. Масквафілы, ці інакш, як яшчэ іх называлі старарусы, мелі ў сваіх руках пакліканыя да жыцця ў 1848 г. установы (матыця, народны дом). Дзеля гэтага тая нялікая інтэлігенцыя, якая асталася вернаю самастойным нацыянальным ідэалам, пастанавіла паклікаць новую ўстанову з мэтай асьветнае працы. Гэнаю вась установою і была „Просвіта.“ За два гады украінцы сьвяткавацімуць 70 гадоў ад закладзінаў „Просвіты“ (пачатак „Просвіты“ ў 1868 г.).

Коратка абвешчаная мэта новага таварыства была такая: „распаўсюджаць народную асьвету ў народзе ў напрамку маральным, матарыяльным і палітычным выдаючы кніжкі, брашуры ў той мове, якою народ гаворыць.“ Закладчыкі стаялі на тым становішчы, што толькі асьвечаная адзінка можа быць сьвядомым грамадзянінам, а толькі сьвядомы грамадзянін будзе фундамантам нацыянальнае індывідуальнасьці. Трэба падчыркнуць, што ад самага пачатку, ад закладзінаў нават, учасьце студэнцкае ў працы было надта жывое.

Старарусы глядзелі варожа на арганізацыю „Просвіты“. Доказам гэных варожных адносінаў можа быць факт, што закладчыкам не хацелі нідзе адправіць у царкве набажэнства. Большасьць сьвяшчэньнікаў належала ў тую пару да старарусаў.

Каб заахвоціць упісывацца ў сябры новае арганізацыі, было пастаноўлена, што кожны з іх даставаціме дарма кніжачкі, якія „Просві-

та“ будзе выдаваць рэгулярна, Практыка паказала, што мала выдаць кніжку, трэба яшчэ парупіцца, каб яны не прападалі, трэба памагчы сабраць іх у адным месцы. Дзеля гэтага прыступілі да наладжаньня чытальняў. І пачынаючы ад 1884 г. з паймом і дзейнасьцю „Просвіты“ стульна злучана праца ў чытальнях.

Жыцьцё і дамаганьні сяброў прымусілі „Просвіту“ заняцца праблемамі эканамічнымі. Мэта і статут таварыства растуць ушыркі. У адным з пазьнейшых статутаў сказана, што мэта: „асьвета ды ўздым культуры і заможнасьці украінскага народу“.. І толькі пасьляваенны зрэфармаваны статут пакідае на старане эканамічную дзялянку а цікуе выключна аб асьвеце і культуры духовай.

Пачаткі працы былі вельмі скромныя. бяручы яе са стараны магчымасьцяў грашовых. Дзеля прыкладу пакажу хаця б на адно, што даўжэйшы час арганізацыя ня мела собскага памяшчэньня. На нарады ўправы сабіраліся ў прыватным памяшчэньні аднаго з сяброў управы. Вельмі характэрна, што ад пачатку моцна была падчыркнута ўсеукраінскасьць у мэтах, адтуль і заклік да запісі ў сябры да ўсіх украінцаў, дзе яны пражываюць. З першае адозвы бачым адначасна агульнае цяжкое становішча украінскага адраджэньня. І сяньня ня можам ня дзівіцца, які адзіны магчымы і слушны шлях выбралі тады лепшыя сыны народу ў сваей руплівасьці аб народнай справе. У вышменаванай першай адозве аўтары шукаюць прычынаў малога росту сьведамасьці, раўняючы хаця б з 1848 г., пытаюцца, якая прычына цяжкое долі эканамічнае сялянскіх масаў І толькі адчасьці апраўдываюць гэта неспагаднымі вонкавымі ўмовамі. Большую віну бачаць у самым грамадзяжстве, якое праяўляючы ак-

тыўна свой патрыятызм, гаварыла аб патрэбе збольшаньня свае інтэлігенцыі, аб абходнасьці закладзінаў свайго тэатру, аб дасягненьнях у плошчы літаратуры, аднак замала яно думала і цікавала аб агульнай шырокай працы асьветнай у масах, паміж сялянствам. Існуючыя тады народныя школы ня мелі падручнікаў, Масы не маглі ўзгадаваць сваіх павадыроў, дзеля нястачы духовага корму ў форме адпавядаючых кніжак, літаратуры. Дык ясна гаворыцца ў той адозве, што украінцы ў дробнай часьці ня здзейсьнілі таго, што зрабілі сэрбы, чэхі, якія ў працягу жыцьця аднаго пакаленьня і натугаю гэнага аднаго пакаленьня адрабілі цэлыя стагодзьдзі. Замалая руплівасьць у галіне найшырэйшае асьветы пагражала вынарадаўленьнем і вось у напрамку гэнае асьветнае працы накіравана ўся натуга арганізацыі.

Ці шмат трэба мне гаварыць, каб даказаць насколькі актуальнымі зьяўляюцца для нас, беларусаў, праблемы, якімі жылі закладчыкі „Просвіты“?! Не хачу і не магу крытыкаваць бяздзейнасьці нашае інтэлігенцыі. Гісторыя беларускае культуры ацэніць калісь як сьлед тое вялікае геройства нашага і мінаючага пакаленьняў за іхняе змаганьне якга за асьвету і актыўнае ўчасьце ў творстве культуры дзеля шырокіх масаў і пры помачы гэных самых шырокіх масаў. Затое не бяз жалю можна гаварыць аб тым, што ня ўся беларуская інтэлігенцыя, ня ўсе адзінкі, якія-б маглі, станулі на ўсім, здаецца, чутны заклік Бацькаўшчыны... „да працы!... усе на фронт культурна-асьветнае працы!“...

„Просвіта“ пачала здзейсьняць свае пляны выдаючы кніжкі і зразу ўзяла на свае плечы вялікую справу—падрыхтоўкі падручнікаў для адзінае на тую пару украінскае гімназіі. Дзякуючы захадам розных людзей, у першую чар-

гу дзякуючы спагадным адносінам паслоў-народнікаў Львоўскага краёвага парляманту таварыства дастала гадавую падмогу на свае выдавецтвы.

Шырокая плятформа працы ў „Просвіце“ гартавала людзей розных паглядаў на тактыку і украінскую палітыку. Гэную ўнівэрсальнасць і беспартыйнасць наглядаем красамоўна ў 1871 г., калі з ініцыятывы мітрапаліта Сэмбрантовіча было пастаўлена пытаньне аб супольным фронце паміж старарусамі і украінцамі народнікамі. Цьвёрдае становішча „Просвіты“ дало ёй маральнае права ўзяць тады слова і заявіць, што старарусы заўсёды змогуць з імі дагаварыцца, калі стануць на шлях сапраўды агульна народны. Дык гэнае прадусім асьветнае таварыства ўзяло на сябе адчасьці ролю афіцыйнага нацыянальнага прадстаўніцтва і сьцяг гэнага прадстаўніцтва трымае высока праз увесь далейшы час. Міністарыяльныя асьветныя ўлады ў Вене прызналі аўторытэт „Просвіты“, калі згодна з ейнымі дамаганьнямі зьвялі ў Мадзяршчыне па украінскіх школах падручнікі выданьняў „Просвіты“.

Адначасна „Просвіта“ шукае кантакту з прыдняпранскаю Украінаю, зорка сачыць за ўсімі падзеямі ў культурным агульна-славянскім жыцьці.

У нутраным краёвым жыцьці побач з працаю асьветнаю бярэ на сябе рэпрэзэнтацыйную ролю пры ўсякіх сьвяткаваньнях, прыкладам у чэсьць Шэўчэнкі, Шашкевіча, у дваццаць пята ўгодкі скасаваньня прыгону (1873 г.) і г. д. Дык, значыцца, „Просвіта“ бярэ на сябе павядырства ва ўсіх праявах нацыянальнага жыцьця ў Галіччыне.

Ня можам казаць, каб гэны давер грамадзянства быў апраўданы ад самага пачатку працаю ўжо зробленаю. Гэта толькі паказывае,

што людзі сьвядома і несьвядома чулі правільнасьць шляху, занятага „Просвітаю“. І сяньня ніхто ня мог-бы нічога й у нас, беларусаў, дадаць да сказу аднаго з першых старшыняў „Просвіты“, калі той казаў, паклікаючысь на Монтэскіё, што культура кожная мераецца не багацьцем зямлі, а асьвечанасьцю грамадзян, што палітычным дзейнікам можа быць толькі асьвечаны чалавек. Або такі сказ таго-ж старшыні: „нам украінцам трэба тое ведаць, што столькі людзей здабудзем для асьветы, колькі з іх скажа, што іхняя зямля Украіна а яны самыя Украінцы... Толькі сваім собскім змаганьнем здабудзем належныя нам правы.“

Вялікія і рознакія абавязкі „Просвіты“ перабіраюць пакрысе новыя ўстановы, якія што раз багацейшае украінскае жыцьцё паклікае да дзейнасьці, як „Літ.-Навуковае Таварыства ім. Шэўчэнка“ (1873), „Рідна Школа“ (Украінскае Пэдагагічнае Таварыства) (1881). Заснаваная „Народная Рада“ (1880) ўзяла на сябе палітычную дзейнасьць. З „Просвіты“ выйшла ініцыятыва закладзінаў „Зорі“, украінскага рамесьніцкага таварыства (1884). У 1895 г. „Просвіта“ першая з украінскіх установаў становіцца ўласніцаю собскага памяшчэньня ў вялікай хаце на львоўскім рынку, дзе знаходзіцца яна і сяньня. Да рэчы будзе сказаць, што камяніца гэная—адзін з найпрыгажэйшых дамоў у Львове. „Просвіта“ дзейна прымае ўчасьце ў наладжваньні украінскага эканамічнага жыцьця цераз „Народню Торговлю“, спартовага—ў таварыстве „Сокіл“ (1894), сельска-гаспадарчага—ў „Сільскім Господарі“ (1903), коопэратыўнага— „Краёвы Рэвізыйны Саюз“ і „Краёвы Малачарскі Саюз“, блізка „Просвіта“ была пры пачатках свайго арганізаванага мастацкага украінскага жыцьця і г. д. Можна было-б казаць, што

шмат дзеля якіх арганізацыяў „Просвіта“ была быццам тая маці, якая не шкадуе ні пасагу, ні працы, каб толькі ейным дочкам добра было.

Такая шырокая дзейнасць ніколі ня зьбівала „Просвіты“ з ейнае аснаўное лініі—выдавецкае працы ў форме рэгулярных выданьняў кніжак і наладжываньня чытальняў. Чытальні і кніжкі гэта цэнтр працы. У першых гадох выдавецкае працы была зьвернута ўвага на школьныя падручнікі народных і сярэдніх школаў. У 1871-76 гадох пабачыла сьвет 17 падручнікаў. Гэта быў фундамант для школьнае працы. І хаця гэная колькасць школьных кніжак невялікая, аднак слушна казаў адзін з дзеячоў просвітных (Барвінський): „гэта адна з нашых найвялікшых перамогаў.. Наладжаньне украінскага школьніцтва — гэта быццам цывілізацыйныя хрэсьбіны украінскага народу ў новачасную пару.“ Выдацьне падручнікаў раўняе той дзеяч да факту хрэсьбінаў Русі.

І тутака зноў малая дыгрэсія да справаў беларускіх. Хаця ня меў я шчасьця быць у бліжэйшым кантакце з беларускаю школаю і ня ўмею мо' як сьлед ацаніць усяе важнасьці сваіх падручнікаў для школы, аднак, на мой розум, можна згадзіцца з вышэй прыведзеным сказам і паглядам на важнасьць гэнае справы. За беларусамі стаіць ужо ззаду тая геройская пара будаваньня фундамантаў беларускае школы. Закінуць сабе як народу мы тутака нічога ня можам. Мо' адно толькі, што ня ў прыклад іншым славянскім народам, мы лішне мала паказываем навонкі нашае прызнаньне, удзячнасьць, пашану сваім змагаром у галіне асьветнай. Маса не абойдзеца бяз прозьвішчаў. Факты канкрэтныя і прозьвішчы будуць заўсёды зоркамі на небасхіле, пакуль ноч на двары. Трэба, каб кожнае выданьне для народу (ка-

лендары, прэса) заўсёды па меры магчымасьці пказывалі на нашыя здабычы і адцемлівалі павадыроў. Ёсьць і безназоўныя змагары, скажам вёска, якая складала дэкларацыі на беларускія школы ў 1926-27 гадох. Трэба, каб і з гэтым „няведамым героем“ народ пазнаёміўся.

„Просвіта“ адначасна з падручнікамі выдае папулярныя кніжкі. Папулярная кніжка вялікага значэньня, хаця вельмі нялёгкая. Напісаць папулярна, не азначае напісаць „абы-як.“ Кажуць, што напісаць папулярна і добра шмат трудней, чымся напісаць падручнік для высокае школы. „Просвіта“ знайшла такога чалавека, які зрабіў вельмі добры пачатак „Зорею.“ За гэтаю кніжкаю пайшлі іншыя і да 1935 году бачым выданых 603 кніжкі ў колькасці 3.395.171 экзэмпляраў. Паводле зместу кніжкі гэныя вельмі рознакія. Ёсьць паміж імі апавесьці са зместам гістарычным, кніжкі географічныя, гаспадарчыя, жыцьцяпісы і г. д. Кніжкі былі больш-менш аднаго фармату, часта багата ілюстраваныя.

Незалежна ад друку, распаўсюджваньне кніжак — гэта другая вельмі важная праблема. Мала надрукаваць кніжку, трэба, каб яна папала ў рукі чытача. Пачаткава прадавалі іх сябры арганізацыі, прадавалі адумысловыя агенты — прадаўшчыкі, сябры брацтваў царкоўных, крамнікі і г. д. Ад 1876 г. згодна з перамененым статутам кожны сябра даставаў за сваю складку ўсе выданьні „Просвіты“. Практычна і жыцьцёва вельмі важны параграф у статуте. Дзякуючы яму ня было клопату з распаўсюджваньнем, а прынамся было шмат лягчэй даставіць кніжку на вёску. ¶

Календары ў выданьнях „Просвіты“ займаюць пачэснае месца. Календар, дзякуючы

ўмеламу падыходу да выданьня, заняў высокае месца і незаступімае ў хаце селяніна. Сваею якасьцю і зьместам ён апраўдаў сябе і быў часта адзінаю крыніцаю ўсіх патрэбаў селяніна і даваў адказ на пытаньні і нацыянальныя і гаспадарчыя, і юрыдычныя і ўсякія іншыя.

Побач з папулярнымі кніжкамі ідзе ад 1904 г. выдавецтва пад назоваю „Украінське пысьмэнство,“ дзе друкуюцца творы маладых, новых аўтараў. Да 1928 г. выйшла тутак 25 тамоў у прыгожай вокладцы.

З мэтай масавага распаўсюджваньня, у першую чаргу паміж школьнаю моладзьдзю, па грашовай цане йшлі дробныя маленькія кніжачкі г. зьв. „Прасьветныя лісткі.“

Апрача кніжак, „Просвіта“ выдавала часопісы. Першым часопісам было «Письмо з Просвіты,» потым „Чытальня,“ „Народня Просвіта,“ «Аматорскі Тэатр,» „Бібліотэчны Пораднык“ апошнімі гадамі выходзіць паважны орган «Жытця і Знаньня.»

Таварыства выдае абразы, альбумы, карты гістарычныя і географічныя.

Няма арганізацыі без сяброў. Сябры ў „Просвіце“ ня толькі даюць складкі. Яны карыстаюцца тымі прывілеямі, што за сваю складку дастаюць выданьні, друкованыя коштам арганізацыі. Побач з сябрамі, якія належаць пэрсональна, ёсьць іншыя сябры — цэлыя чытальні. Розьніца паміж імі тая, што належачы да чытальні, ня трэба плаціць сяброўскіх складак у цэнтралю, а за малою платаю можна ўсё чытаць на месцы ў чытальні. Для арганізацыі доўгі час была важная праблема адносінаў да абедзьвюх катэгорыяў сяброў. Карысьне грашова было-б, каб усе належалі пэрсональна. Затое цераз чытальню можна было мець большую колькасьць сяброў;

беднаму-ж селяніну лягчэй было заплаціць дробную суму да чытальні. Дык ідэйна таварыства выйгрывала, трацячы грашова. З канцом 1935 г. было фізычных сяброў (тых, што належалі пэрсональна, 28.064 (дваццаць восем з гакам тысяч, людзей). Чытальняў было 2.061 ды іншых арганізацыйных устаноў (аркестры, тэатральныя гурткі і г. д.) 1.068.

У менаваных 2.061 чытальнях было 275.324 дзейных сяброў, у гэтым ліку 205.981 мужчынаў і 65.174 жанчынаў. Паводле справаздачы галоўнае ўправы, вышэй пададзеныя цыфры маюць на ўвесе толькі дзейных сяброў — тых, што плацяць рэгулярна складкі і прыходзяць на сходкі. Рахуючы і менш актыўных, колькасьць сяброў даходзіць да 500.000 (поў мільёна!).

Чытальні маюць свае бібліятэкі ў колькасьці 2.915 з 581.202 кніжкамі. Побач сталых бібліятэкаў, існуюць вандроўныя ў ліку 164, з 6.233 кніжкамі. У працягу трох апошніх гадоў прачытана 2.589 480 кніжак, так што на аднаго чытача выходзіць больш-менш 10 кніжак.

Гэтыя цыфры гавораць самыя за сябе. Да таго трэба сказаць, што наладжанае апошнімі гадамі супольнае чытаньне („чыткі“) карыстаецца вялізарнай удачай. Пры кожнай нагодзе, пры кожнай магчымасьці чытаюць грамадою кніжкі, газэты, вядуць на тэму прачытанага дыскусію. У працягу апошніх трох гадоў было гэтых чытак 345.000, на іх было прысутных да 2.000.000 народу. Пададзеныя цыфры не абхопліваюць лекцыяў паасобных ці ў цыклях, якіх у апошніх трох гадох было 40.283. Далей ідуць яшчэ курсы, нарады і г. д.

Каб яшчэ паказаць на адну галіну працы, скажу, што ў канцы 1935 г. працавала 2.016 тэатральных гурткаў, з 40.320 сябрамі. Гурткі гэныя зрабілі ў працягу толькі трох гадоў 19.863 тэатральных пастацовак.

Хаця іншая асьветная ўстанова — „Рідная Школа“—займаецца адумыслова школамi, аднак „Просвіта“ вядзе незалежна некалькі прафэсыянальных школаў, з якіх трэба было-б адцемиць гаспадарчую школу ў Мыловані (хлопцоўская), у Угэрцях Вынявських(дзяўчацкая).

На тое, каб весьці такую працу, патрэбныя грошы. Адных толькі сяброўскіх складак, арганізацыя мела да 1928 г. 364.971 аўстрыйскіх каронаў, 17 з гакам мільярдаў польскіх марак, 137.172 золатоўкі. Ясна, што адныя толькі сяброўскія складкі не далі-б магчымасьці падтрымаць білянс. Да складак прыходзяць дапамогі, ахвяры, даходы з маемасьцяў арганізацыйных, даходы з собскіх выданьняў і адумысловыя фонды, ахвяраваныя грамадзянамі ў капіталах, зямлі, дамох і г. д.

„Просвіта“ жыве ў ступільнай лучнасьці з эміграцыяю і пакуль гэта было магчыма, з Прыдняпранскаю Украінаю. Эміграцыя украінская, раскіданая амаль не па ўсёй зямной кулі. Усюды, дзе ёсьць грамада сьвядомых людзей, наладжываецца асьветная праца. Бачым „Просвіту“ ў Амэрыцы (Злучаныя Штаты, Канада, Бразылія), Сібіры, Югаславіі, Францыі. Асобнае месца займае „Просвіта“ ў Букавіне, Закарпацьці, Прыдняпроўшчыне, Кубані.

* * *

Вельмі малая, дробная жменька фактаў і цыфраў за 68 гадоў бязупыннага змаганьня за народ, за ягоную долю, за ягоную будучыню. Баюся, што ня змог я пераказаць усяго, каб чытач прынамся крыху ўявіў тую магутнасьць арганізацыі, што расьце бязспынна і ў такім тэмпе, што сяньня амаль няма такое найменшае украінскае вёсачкі, дзе ня было-б чытальні „Просвіты.“ Якая вялізарная сіла дынамічная

ў гэных сотнях тысяч людзей, якія ня ўмелі-б ужо здаецца жыць без „Просвіты“! „Просвіта“ гэта экзамін сьпеласьці украінцаў у Галіччыне, гэта паказальнік жывучасьці народу.

Не хачу праводзіць ніякіх аналёгіяў, не хацеў-бы ставіць побач украінскіх імпонуючых цыфраў нашых беларускіх. Нашая сапраўднасьць нажаль, лішне далёкая ад іхняга багацьця... А толькі падумаць трэба, што гэта выплады сама-тужнае грам. працы! Вывад зробім мы ужо самыя.

„САЮЗ УКРАІНАК.“

Хочучы больш-менш схапіць сыльвэтку сучаснага украінскага жыцьця ў Галіччыне, немагчыма ня спыніцца над „Саюзам Украінак.“ Гэта волат, калі на'т мерыць гэтую арганізацыю мераю вялікага, сарганізаванага грамадзянства дзяржаўнага народу. Сяньня налічае Саюз блізу 50.000 сябровак у 814 гуртках і 75 павятовых аддзелах (філіях).

Хаця арганізацыя не маладая, 50-тыя ўгодкі сьвяткавала ў 1934 г., ня мае яна дагэтуль напісанае свае гісторыі. Украінцы, а, здаецца, яшчэ больш Украінкі, ня іншыя чымся славяне агулам і ня ўмеюць, здаецца, даваць якнайхутчэй гістор'эзофічна-філэзофічнага фундаманту пад кожны, хаця крыху выдатнейшы, арганізацыйны пачын, як наглядаем гэта вельмі красамоўна, прыкладам, у Немцаў.

Ня маючы, ці прынамся вельмі мала і параскіданых, пісаных жаролаў — трэба шукаць іх у жывых людзей. Дзе-ж будзе лепшая крыніца, чымся ў п. Мілены Рудніцкае, старшыні ад 1928 г. вышменаванага „Саюзу Украінак“, душы ягонае, найбольш яркае прадстаўнічкі жаночкага актыву і шырока ведамае за межамі свае Бацькаўшчыны. Дык зьвяртаемся да пажананае старшыні (Украінцы кажуць „головы“) і просім інфармацыяў. Вельмі простая, стройная жанчына, ветлівая, з мілаю, сымпатычнаю ўсьмешкаю на твары, маладая, ня мае ў сабе нічога з праслаўленае важнасьці старшыні, а зусім ужо ня відаць на ёй таго, што прывыклі мы бачыць на пажайцеўшых ужо ілюстра-

цыях суфражыстак ці агулам „вакулярністых“ ангельскіх фэміністак.

П. Старшыня ахвотна расказвае:—Вугольны камень арганізацыі украінскага жаночтва быў пакладзены ў 1884 г. ў Станіслававе. Пачатак гэнае працы стульна зьвязаны з прозьвічшам аднае са слаўных Украінак — Наталькі Кобрынскае. Ейнае, між іншым, заслуга ў выданьні першага украінскага жаночкага альманаху „Першы Вінок“, (хаця ўсётакі і мужчына над „Вянком“ папрацаваў — як кажа гісторыя літаратуры; быў гэта Іван Франко, найвыдатнейшы песьняр і грамадзкі дзеяч Галіччыны — аўтар). Роля „Вянка“ вялікая. Гэта была праява самастойнага жаночкага творства. Альманах выклікаў самапашану і пачуцьцё собскае вартасьці ў украінскім жаночтве. У чарговых гадох нараджаюцца жаночкія таварыствы ў Львове (1893), Стрыю, Каломыі, у Наддняпраншчыне (Кіеў). Арганізацыі паяўляліся незалежна адна ад другога.

Супольныя мэты іх—гэта прадусім агульнафэміністычныя, дамаганьні роўных правоў грамадзкіх і палітычных. Гэны настрой быў тады модны і актуальны ў Заходняй Эўропе, дзе жанчыны дамагаліся, каб на іх перасталі глядзець як на нейкую іншую катэгорыю людзей, чымся мужчыны і дапусьцілі карыстацца агульнаграмадзкімі здабычамі дэмакратыі XIX стагодз.

Побач гэнае аснаўное лініі, ішла праца агульна асьветная. Тутака украінкі першыя ўмелі дацаніць важнасьць дзіцячых гародчыкаў.

Характар арганізацыяў быў аднак прадусім таварыскі, адчасьці філянтрапічны. Аснаўная рыса — гэта інтэлігэнтная сфэра сябровкак. Гэныя вось свомасьці, як таварыскі характар і аднабокасьць складу сябровкак, не маглі здаволіць больш дальназоркіх адзінак, а дзякуючы

разыходжаньням ў гэтай плошчы, вышменаваная Н. Кобрынская пакінула арганізацыю. Ня глядзячы на ваенныя злыбеды і мітусьні, праводзіцца цэнтралізацыя паадзіноках, неспалучаных супольнаю праграмаю арганізацыяў. Пачынаюць яны гуртавацца пры Львоўскім „Саюзе Украінак“ (ад 1917 г.) і ўжо ў 1921 г. бачым зьезд украінскіх жанчын, на якім былі прысутныя дэлегаткі з Букавіны і эміграцыі. На гэным зьездзе былі дэлегацыі ад 16 паветавых арганізацыяў, яшчэ часта з рознымі назовамі. Супольны зьезд аформіў жыцьцё, пакінуў па сабе коордынуючы цэнтр у Львове. Праца разгортываецца штораз шырэй, асабліва ад 1928 г., калі на чале галоўнае ўправы стаіць бяззьменна аж да сянья п. М. Рудніцкая. Арганізуюцца украінкі на Валыні, Букавіне, у Канадзе, Амэрыцы. Арганізацыя робіцца штораз больш масаваю. Інтэлігенткі астаюцца ў меншасці, а ініцыятыва пападае ў рукі сялянак. Гэная вось масавасьць, агулам ўсенародны характар арганізацыі і зьяўляюцца нечым асаблівым, што выдзяляе „Саюз Украінак“ з аналёгічных арганізацыяў іншых народаў.

Мне (аўтару) вельмі цяжка было схапіць тую найважнейшую пружыну, дзеля якіх якга прычынаў вырасла гэная масавасьць. І шчыра прызнаюся, што некалькі разоў ставіў гэнае пытаньне нашай Паважанай Субяседніцы і ня глядзячы на поўную ахвоту з ейнае стараны, ня мог улавіць таго, што мяне так цікавіла. Толькі праслухаўшы да канца інфармацыяў, узяўшы саюз жанчын на асноведазі падзеяў апошніх некалькінаццаці гадоў у Галіччыне, глянуўшы на ўсю даўнейшую працу „Просвіты“, „Ріднае Школы“, і г. д., пачаў быццам разумець. Агульны нябывалы нацыянальны ўздойм, пры якім жаночтва не астаецца ззаду,

а стаіць падчас і на чале, моцны цэнтр, ахвярныя людзі павадыры і чыстая шчырая нацыянальная ідэолёгія — вось жаролы росту „Саюзу Украінак.“

Год 1934 гэта вялікі мамэнт у Саюзе. Натугаю ягонаю, вялікімі захадамі, часта геройствам паасобных адзінак, склікаецца „Украінскі Жаноцкі Кангрэс,“ дзе былі прадстаўнічкі украінак з усіх куткоў сьвету. Кангрэс гэны — цэлая эпоха, накінуў ён у сваіх рэзалюцыях лінію працы ў кожнай галіне жыцьця. Ён даў веру ў свае сілы, арганізаванасьць, ён выклікаў пашану там, дзе калісь іранічна крывіліся на бабскія „фантазіі.“ Рост арганізацыйны ад кангрэсу праяўляецца такім уздоймам, што цэнтраля ледзь можа толькі зафіксываць бягучае жыцьцё. Як кажа п. Старшыня, ініцыятыву ўзялі на сябе нізы, а вярхі толькі памагаюць, накіроўваюць. Рост арганізацыйны йдзе ў адным кірунку па цвёрдай лініі рэзалюцыяў Кангрэсу з 1934 г., за рэалізацыяй якіх сачыць галоўная ўправа ў Львове. Сьледам Кангрэсу зьяўляецца, між іншым, прэсавы орган „Жінка“ — раскошны журнал, на бачынах якога распрацоўваецца ідэолёгія жаноцтва, падсумоўваюцца дасягненьні жанчын у працы арганізацыйнай, коопэратыўнай і агулам культуры. Украінскія жанчыны маюць побач „Жінкі“ іншыя часопісы, як „Нова Хата“ (прысьвечаны хатняй культуры), „Жіноча Доля“ (папулярны часопіс, прысьвечаны мэтам арганізацыйным).

Пачуцьцё салідарнасьці украінскага жаноцтва вялікае. Наглядалі мы гэта якга ў пару, калі палітычныя дзеячы з УНДО рабілі ўгоду з польскім урадам. Саюз украінак высака тады трымаў сьцяг незалежніцкае нацыянальнае ідэі, а жаноцтва яго падтрымала на ўсім фронце.

Праца Саюзу йдзе ў такіх дзялянках:

I. арганізацыйнай, II. сельска-гаспадарчай, III. культурна-асьветнай, IV. узгадаваньне дара-стаючае жаночкае моладзі, V. здароўе, VI. руп-лівасьць аб чысьціні мовы, перахоўваньне на-родных традыцыяў у хаце, вопратцы.

Управа цераз кіраўнічак паасобных ад-дзелаў вядзе акцыю ў філіях і гуртках. Розна-якія курсы—пачынаючы ад кухарскіх, трыко-тарскіх, а канчаючы на курсах гісторыі, мовы і г. д. — вось плошча, у якой праводзіцца рэалізацыя мэтаў, якія сабе ставіць жаночтва.

Арганізацыя „Саюз Украінак“ — агульная нацыянальная: не партыйная. Найвышэйшая мэта яе — дабро нацыі, ейнае разьвіцьцё.

На сваім шляху, меў і мае Саюз розная-кія замяны. Закідаюць адны, што жанчына мо-жа працаваць у іншых агульных установах, не патрэбны падзел на жанчын і мужчын, што фэмінізм сяньня анахронізм.

Іншыя хочуць накінуць сваю партыйную фірму, яшчэ іншыя закідаюць — чаму аргані-зацыя стаіць далёка ад царквы і г. д. Кожны дзень працы Саюзу, незалежна ад тэорэтычных паглядаў і разважаньняў, ёсьць яркім доказам, што лінія украінскага жаночтва правільная, што гэта жывая ўстанова, якую жыцьцё паклікала і што на шляху змаганьня дзеля нацыі украін-скае жаночтва, як асобная група, пакіне вялі-зарны сьлед. І ня трэба лепшых доказаў, як сьвяты сялянкі, ладжаныя паасобнымі філіямі, дзе тысячы жанчын, дзяўчат, маладзіц, на́т старых бабуляк, робяць агляд сваіх дасягнень-няў у плошчы культуры духовае і матэрыяль-нае, зьдзейсьненых у працягу году, каб сказаць, што іхны шлях правільны і што яны гарой.

„Р І Д Н А Ш К О Л А.“

Ужо з канцом XVIII стагодзьдзя былі заведзены ў Галіччыне школы з рускаю выкладаваю моваю, руская мова побач польскае была прызнана „краёваю моваю,“ была аднак гэная ўрадавая мова хутчэй пародыяю украінскае мовы народнае. Была гэта трасянка царкоўшчыны з украінскаю і маскоўскаю мовамі. Народ бачыў у ёй калі ня нешта зусім чужое, дык ня тое, што ён чуў на штодзень у сваёй вёсцы. Тагачасныя вышэйшыя сфэры заглядаліся на народную мову як на нешта някультурнае, дзікае, хамскае. Касьцельная лацінская ўлада „дзеля добра“ веравызнаньня раіла, каб украінскі народ вучыўся ў польскай мове, каб цераз простую мову не завёўся нацыянальны сэпаратызм. У такіх вась умовах мужныя і сьвядомыя іерархі грэцка-каталіцкае царквы (мітрапаліт Лэвыцькый) занялі цьвёрдае становішча, пайшлі шчыра народнаю дарогаю, замацоўваючы права „простае“ мовы ў школах, правы, якія былі ўжо забясьпечаны цэсарскімі рэскрыптамі.

Першае украінскае прадстаўніцтва, сабранае ў Львове ў 1848 г., паставіла сваю найважнейшаю задачаю народную асьвету. Лепшыя адзінкі ня бачылі іншае магчымасьці нацыянальнага адраджэньня. Дык больш-менш аднолькава гучаць заявы „Галоўнае Рускае Рады“ ў 1848 г. і пазьнейшых паслоў у Львове і Вене. Заявы паказваюць, як ня трэба лепш, што тады ўжо прадстаўнікі народу разумелі ўсё значэньне школы, як крыніцы і магчымасьці нараджэньня народу з этнографічнае масы.

Ня гледзячы на карысныя законы і загады, якія йшлі з Вены, украінцы на мясцох змагаліся з трымаючымі ўладу ў руках ды з прывычкаю, якая была пасьпела закараніцца, што школа можа быць толькі нямецкая або польская. Змаганьне было даволі цяжкае. Прыкладам можа быць, што да 1881 г., значыцца да году заснаваньня „Ріднае Школы,“ ня мелі украінцы сваіх вучыцельскіх сэмінарыяў, а з сярэдніх школаў адну толькі гімназію ў Львове. Кіраўніцтва палітыкі школьнае ў Галіччыне на той час было ў руках польскіх. Зразумела зусім, што Палякі цікавалі аб усім іншым, толькі не аб тым, каб памагаць у арганізацыі украінскага школьніцтва. Красамоўна гавораць аб гэтым самыя Палякі: „Ніхто не запырэчыць, што ў гісторыі нашага (польскага) народу за апошніх пяцьдзсят гадоў народны вучыцель ды школьны інспэктар згулялі вялізарную ролю культурную і палітычную, асабліва на землях Малапольшчы (значыцца Галіччыны— аўтар); дзякуючы ім у першую чаргу селянін, работнік і польскі мешчанін пачулі сябе палякамі“ (Wł. Lewicki i Zaklika— „Zbiór Ustaw“).

Нялікія тагачасныя украінскія арганізацыі, як „Руська бэсэда“ (ад 1861), „Руський Народный Тэатр“ (ад 1864), „Просвіта“ (ад 1868), студэцкія арганізацыі „Січ“ (ад 1867), „Таварыства ім. Шэвчэнка“ (ад 1873), паасобныя выдавецтвы — ня мелі наўвеце арганізаванага змаганьня за школу. Дык жыцьцё клікала, каб найхутчэй заняцца гэнаю дзялянкаю нацыянальнае працы. Да таго-ж быў прыклад такое працы сярод іншых народаў — Немцаў, Чэхаў і Слаўэнцаў.

Галіцкія Украінцы заснавалі сваю „Рідную Школу“ у 1881. Дзеля ілюстрацыі скажу, што Палякі ў Галіччыне паклікалі „Тов. Школы Лю-

довэй“ на 10 гадоў пазьней, хаця, як згаджаюцца самыя Украінцы, Палякі сваю працаю перагналі Украінцаў на цэлых 100 гадоў. Да рэчы будзе сказаць, што сам назоў „Рідна Школа“ паявіўся шмат пазьней, толькі пасля сусьветнай вайны. Некалькі дзесяткаў гадоў гэная самая ўстанова была вядомая як „Рускае (Украінскае) Пэдагагічнае Таварыства.“ Мэта таварыства—наладжаньне свайго школьніцтва ўсіх ступеняў.Абыймо працы вельмі вялікае.Мяркуючы-ж аб школе, трэба мець кніжку, настаўніка, школьнае памяшчэньне, школы, дзе падрыхтоўваюцца настаўнікі, трэба павясьці прапаганду свае школы, трэба павясьці статыстычную працу аб становішчы школы на вёсцы і г.д.

Плян шырокі і ўсім зразумелы. Толькі адна старана плян, а другая—магчымасьць яго нага здзейсьненьня. Адно бачыць апошнюю мэту, а іншае — знайсці шляхі ў паасобных этапах да найвышэйшае мэты. Дзеля гэтага наглядаем у дзейнасьці „Р. Шк.“ некалькі этапаў. Першы пэрыяд трываў доўга, ад 1881—1906, значыцца цэлых 25 гадоў і называе ўсю гэную пару гісторык арганізацыі п. Ясінчук „шуканьнем шляху.“ У далейшых трыццаці гадох працы трэба адцемиць пару даваенную, пару вайны і пасляваенную.

Здаецца, чаго так доўга шукаць шляху, калі жыцьцё само быццам паклікала ўстанову, без якое народ ня мог падрыхтавацца да больш буйнага жыцьця.

Шуканьне шляху не азначае, што сябры арганізацыі ці ейныя кіраўнікі сабіраліся ад пары да пары і ў высокіх гутарках давалі свае рэцэпты на тое, якою будзе найлепшая родная школа. Шуканьне собскага шляху гэта тая прыгожая, адначасна і надта цяжкая пара ў падзеях кожнае паасобнае ці грамадзкае адзінкі, ка-

лі йдзе і падгатоўка і поўнае змаганьне за сваё „я“, калі гэтае „я“ не хаваецца ў самоце, ці з сабе толькі блізкімі людзьмі, а станавіцца грамадзкай, часта падаючы пры натугах. За гэнымі ўпадамі йшлі зараз уздоймы, аж пакуль аканчальна дарога ня стала шырокаю, прасторнаю, поўнаю блеску славы і адначасна вялікага ўкладу працы і здабычаў на пяройдзеным шляху. Іншы чалавек век пражыве ня бачыўшы свайго шляху і ня ведаючы, дзеля чаго і пашто йшоў ён цераз жыцьцё.

У гэным шуканьні шляху цераз 25 гадоў на адно яшчэ хацеў-бы зьвярнуць увагу. Мы, Беларусы, ня маючы жывых традыцыяў свайго арганізаванага нацыянальнага жыцьця ў большым дзяржаўным маштабе, ня маем тае памяркоўнасьці, неабходнае ў кожным змаганьні. Нашая нацыянальная культура, наш характар, ткаліся цэлымі стагодзьдзямі, стагодзьдзі зрабілі, што мы сяння такія, а ня іншыя, дык ня можам перамяніцца, ня можам перарабіць усяго паводле нашае ахвоты і мяркаваньняў з дня на дзень. На ўсё трэба ўмець паждаць. Няўдача асабістая, арганізацыйная ці групавая не азначае няўдачы ці канца народнае, агульнае справы.

Дык і пачаткі працы „Р. Шк.“ ня былі лёгкія. Установа была паклікана прадстаўнікамі інтэлігенцыі і хаця ўжо ў працягу першага году былі сябры з вёскі, аднак першы агульны сход арганізацыйны быў скліканы толькі цераз тры гады пасля закладзінаў. А ждалі таму так доўга, што арганізатары і першыя працаўнікі баяліся, што грамадзянства не ацэніць як сьлед патрэбы ды ідэі новае ўстановы. Яно так сапраўды і было. Пасля 20 гадоў існаваньня „Р. Шк.“ на агульных гадавых сходах ня бывала 100 людзей.

Адным з першых пачынаў „Р. Шк.“ у імкненьні: „дастаць нашыя школы з чужых рук і бараніць школы ды іх вучыццалёў ад кожнае крыўды“ было выданьне „Буквара.“ Пачалі адначасна сабіраць весткі аб тым, як вучацца дзеці ў публічных школах, у якіх умовах, шукалі зносінаў з дзейным вучыцельствам, сьвяшчэньнікамі, студэнцкаю моладзьдзю. Установа дамагалася, каб дзеці мелі забясьпечаную магчымасьць навучаньня рэлігіі ў роднай мове, зьвярталася да ўрадавых дзейнікаў аб адчыненьне новых школаў з роднай моваю выкладаю. Вялікае значэньне і заслуга „Р. Шк.“ у тым, што ў школах завялі фонэтычны, жывы правапіс замест старога, дзе былі вельмі моцныя сьляды царкоўнае славяншчыны. Рупілася арганізацыя і аб долю народнага вучыцельства, якое жыло у вялікай галіце і бадзьялася па чужых (польскіх) арганізацыях. Цікуючы аб долі эканамічнай вучыцельства „Р. Шк.“ заклала дапамаговы фонд для вучыццалёў.

Бачачы, што сялянскія дзеці вельмі часта прападалі дзеля свайго народу, узгадоўваючыся ў чужой атмасфэры па гарадох, „Р. Шк.“ закладае бурсы для школьнікаў. Ужо ў 1888 г. пачаліся першыя спробы і захады над наладжаньнем першае бурсы ў Львове. Бурсы давалі таннае пражыцьцё, моладзь узгадоўвалася там у шчыра патрыятычным настроі. У адной з такіх bursaў пасьяла паругадовага існаваньня бачым 202 гадунцоў. Шмат хто з сяньняшніх перадавых украінскіх дзеячоў выйшаў з гэных вась bursaў. Правінцыя ішла за Львовам і бачым такія бурсы ў Перамышлі, Станіслававе, Тарнопалі і г. д., ды на‘т па зусім маленькіх гарадох галіцкіх. Бурсы арганізавала ня толькі „Р. Шк.“, але і „Просвіта“ ды розныя іншыя ўстановы грамадзкія і асьветныя.

„Рідна Школа“ вельмі добра дацэнівала ролю і значэньне жаночтва. Дзеля гэтага пачынае арганізаваць пры сабе старэйшае жаночтва, а з думкаю аб будучых пакаленьнях, наладжывае „дзяўчацкія інстытуты“ на спосаб бурсаў для хлопцаў. У 1898 г. адчыняецца першая прыватная украінская школа для дзяўчат. Мамэнт гэны вельмі важны. З дзяўчацкіх інстытутаў і са свае сярэдняе жаночкае школы выйдуць будучыя мацяры і ўзгадаваўцы новых пакаленьняў украінскіх. У 1903 г. адчыняецца жаночкая вучыцельская сэмінарыя з тою самаю мэтаю.

Расла і сама арганізацыя. Калі ў 1881 г. было 83 сяброў, то ў 1890 — 552, у 1900 — 943, а ў 1914 — 4.814. Да сусьветнае вайны належала найбольш вучыцеляў, сьвяшчэньнікаў, урадаўцаў. Сялян было мала. Вялікі арганізацыйны ўздойм пачынаецца пасля вайны. Сяньня мы бачым 53,000 сяброў. Пачатна замінаю дзеля папулярнасьці таварыства быў між іншым назоў „Рускае Пэдагагічнае Таварыства.“ Іншая заміна — гэта лішне агульны характар арганізацыі, а найбольш ягоная цэнтралізацыя. Была яна так пабудавана, што прымо сябра залежала ад галоўнае ўправы у Львове. У сувязі з гэтым і бачым рэформы статуту, якія вядуць да дэцэнтралізацыі, даецца магчымасьць лягчэйшае працы філіям (нешта быццам акружнае таварыства) і кружкам (гурткам).

Шукаючы свайго сапраўднага шляху, арганізацыя што раз лепш бачыць, што хочучы папасьці да народу, хочучы знайсці з ім супольную мову, трэба папрацаваць над ім з гэтаю мэтаю. Трэба было навучыць роднае гісторыі, трэба было адначасна даць яму крыху ведамасьцяў з галіны сельска-гаспадарчае, пазнаёміць яго з промыслам і гандлем, значыц-

ца рупіцца трэба было-б аб моральную і матэрыяльную старану народу. Што раз лепш аднак паводыры ўяўляюць тэзу, што дзеля будучыні народу мала наладзіць свой промысел, мець сяньня вялікіх людзей, падняць масы высока гаспадарча. Пакуль ня будзе зусім сваёю моладзь, пакуль ня будзе яна ўзгадавана нагэтулькі стойкаю цэлам і душою, каб магла пастаяць бяз хістаньня за сваё, гатовая аддаць і кроў і жыцьцё — датуль можна баяцца за народ. Слаўныя старадаўныя дзяржавы і з нашае гістарычнае пары, з мамэнтам, калі ня мелі прытоку загартаванае моладзі, пачалі падаць і сьледу часта з гэных дзяржаў няма. Мала-памалу „Р. Шк.“ лепш разумее сваю ролю надпартыйнае, надклясавае ўстановы. Аднак трэба было, як кажу, 25 гадовае працы, змаганьня, каб дайсьці да выснаўку, што шлях да ўзгадаваньня пасвойму ляжыць у плошчы сваіх родных школаў. Першую прыватную пачаткаваю школу бачым у арганізацыі ў 1906 г.

Ці думаеце, што працаўнікі нізавыя, сябры наглядных радаў, управаў былі іншыя, лепшыя чымся ў іншых грамадзянствах? — Не. Аўторытэтная адзінка (Л. Ясінчук) кажа, што шмат хто з перадавых людзей разыхоўдзіўся з ідэолёгіяю арганізацыі, пасылаючы, прыкладам, дзяцей у польскія школы; грамадзянства ня верыла само ў сябе, глядзела за падмогаю, на грошы з дзяржаўных крыніцаў, хадзілі людзі на канфэрэнцыі, прасілі ў сойме, у Вене... І хаця ў першы юбілей 25-тых угодкаў бачым рэзультаты даволі скромныя, аднак найважнейшае было зьдзейсьнена, быў нойдзены собскі шлях.

Раз стануўшы на добрыя ногі, разьвіцьцё арганізацыі пайшло хуткім тэмпам.

У сваей дзейнасьці цэнтрэля йшчэ ў 1889 г. парупілася аб закладзінах свайго органу, якім быў пачатна „Учытэль.“ Ад 1904 г. выходзіць незалежна ад „Р. Шк.“ орган прафэсыянальны вучыцельскі „Промінь.“ „Учытэль“ цікаваў аб старшых, для дзяцей быў заложаны асобны орган „Дзвінок.“ Побач рэгулярных школаў, якія за прыкладам Львова нарасталі і на правінцыі, пачалася асьветная праца ў форме розных курсаў, асабліва ў форме бібліятэкаў.

Перад вайною 1914 г. увесь край меў сетку школаў з сэмінарыямі, гімназіямі, курсамі, бібліятэкамі.

На гэную шырока разгорнутую працу трэба было грошаў. Грошы здабывалі ў розны спосаб. У першую чаргу былі сяброўскія складкі, далей ахвяры, часта вельмі вялікія. Ахвяры вельмі цікавыя тым, што йшлі яны з масы. Прыкладам, можна было наглядаць ахвяру селяніна з 1—2 гэктараў зямлі. Кажу аб такой ахвяры, што яна вялікая, калі яе параўняць з магчымасьцямі немаможнага селяніна. Далейшаю крыніцаю грашоваю былі ўрадовыя дапамогі і ўканцы даходы з розных прадпрыемстваў. Якія-ж гэты прадпрыемствы ў культурна-асьветнай арганізацыі?

Пачатна была спроба разаслаць па правінцыі скарбонкі. Гэты спосаб раздабыць грошы быў мала карысны. Затое як і ў Чэхаў, згулялі вялікую роль у падзеях т-ва ўмовы з паасобнымі фабрыкамі—фабрыкаю гільзаў ад пярэсаў, фабрыкаю сярнічкаў, сшыткаў, алавікоў. На ўсіх фабрычных прадметах былі наклейкі са штампамі, алегорычнымі абразкамі, сымболямі „Ріднае Школы.“ Таварыства даставала працэнт ад прададзенае колькасьці прадметаў. Важная тутакі была старана ня толькі грашовая, колькі самая папулярызацыя ідэі асьвет-

нае ўстановы. Можна сказаць, што гэта адначасна першая украінская спроба клічу »да сваіх па сваё.“ Масы прывучалісь у гэны спосаб да нацыянальнае салідарнасьці, вучыліся дысцыпліны, без якое, як мы ведаем, ніхто нічога ня мог зрабіць.

Каб не прапалі дзеля будучыні традыцыі асьветнае працы, наладжаны ў 1890-92 асьветны музэй (пэдагогічны украінскі музэй). Год 1914, які пачынаўся вялікімі праектамі ў сувязі з юбілеем Шэўчэнкі, дзякуючы вайне прыпыніў дзейнасьць „Р. Шк“ на некалькі гадоў. Прыпынілася праца ў сэнсе разгону. Некаторыя ваколіцы краю ня спынялі свае дзейнасьці ні на мамэнт за ўвесь час вайны. Адчыніліся новыя дзялянкі працы, якіх не спалохалася таварыства—прыкладам у лякарнях, абозах палонных і г. д.

Пасьля вайны краёвыя суадносіны востра перамяніліся. Вельмі ярка і вобразна бачым гэта з цыфраў. Перад вайною ў Галіччыне на 5.580 урадавых школаў было 2.496 украінскіх. (Lehnert S. „Szkolnictwo w Małopolsce.“ Lwów 1924) У 1929-30 школьным годзе было гэных украінскіх школаў усяго 716 прэсавае (інтэрв'ю нач. Сухэнка з 10.VII.1930). На 50 польскіх гімназіяў у 1922 г. на тэрыторыі Львоўскае Школьнае Акругі было 6 украінскіх. Ніводнае украінскае на 19 дзяржаўных прафэсыяльных школаў.

Незалежна ад таго, як хто ацэніваў-бы ўмовы украінскае асьветнае працы ў колішняй Аўстрыі — трэба лёяльна сказаць, што украінцы паказалі сваю поўную арганізацыйную і нацыянальную сьпеласьць, калі ня толькі ня ўпалі духам пасьля вайны, а наадварот, з вялікаю бадзёрасьцю на чале з „Ріднаю Школаю“ разгарнулі йшчэ шырэй, чымся да вайны, ась-

ветную працу. На давер да „Р. Шк.“ паказывае вялікая ахвярнасьць грамадзянства. Ахвяраў у 1923-24 было 55.000, а ў 1929-30—199,331 залатовак. Толькі пры такіх умовах можна ўявіць, што Таварыства ў бюджэце 1930-31 прэлімінавала на расходы 2.200.000, а ў 1933-34 роўна тры мільёны залатовак.

На што ідуць такія вялізарныя грошы?

Зразумець лёгка, калі падумаем, што „Рідна Школа“ гэта быццам сваё міністэрства асьветы украінцаў ў Польшчы. Вядзе яно агульныя сярэднія школы (гімназіі), рознаякія прафэсыянальныя, вучыцельскія сэмінарыі, вядзе бурсы, вядзе пачаткавыя школы, курсы, чытальні.

Наскольні патрэбная гэная праца, гаворыць хаця-б адзін толькі прыклад. Да новазаснаванае рамесьніцкае школы у 1922 г. запісалася 90 вучняў, на другі год было іх ужо 160, а на трэці —230.

Новая дзялянка працы, разгорнутая „Ріднаю Школаю“ пасля вайны асабліва шырока, гэта прытулкі, дзіцячыя гародчыкі. Хаця праца гэная ня зусім мае характар школьны і хутчэй належала-б да такога украінскага арганізацыі, як „Просвіта,“ аднак хіба ніколі не зашмат людзей і працы ў такой галіне. Узгадаваньне дзіцяці ў пару дашкольную, ці-ж можа быць нешта прыгажэйшае з боку гледжаньня нацыянальнага, і адначасна тутакі вялікае значэньне моральна-грамадзкае. Дзеткі малыя па вёсках не бадзяюцца, а ў здаровай атмасфэры і фізычна і духова растуць на добрых і карысных грамадзян.

Побач гэных галінаў працы, ідзе работа выдавецкая. Пачатна былі гэта нерэгулярныя выданьні, з 1886 г. гэта рэгулярная „бібліятэка для моладзі.“ Ужо за першых 25 гадоў вы-

дана 118 кніжак і кніжачак. Дзеля распаўсюджываньня сваіх выдавецтваў мае „Рідна Школа“ свае кнігарні.

„Рідна Школа ў блізкім кантакце з усімі украінскімі асяродзішчамі, у тым ліку, зразумела, з Амэрыкаю і Канадаю. Злучаныя Штаты гэта, між іншым, адна з найважнейшых крыніцаў даходаў арганізацыі. Землякі ў далёкай краіне вельмі добра памятаюць працу „Р. Шк.“ на бацькаўшчыне і ахвотна на заклік памагалі і памагаюць грашова.

Даволі доўга праца ў розных органах арганізацыі была бясплатная. З ростам абыйма працы ў вельмі разнакіх галінах трэба было паклікаць людзей, якія ўвесь свой час і веду аддаюць інстытуцыі.

Сьляды працы „Ріднае Школы“ вялізарныя. Мерыць іх трэба ня толькі колькасьцю школаў, ня толькі вялічынёю бюджэту, з якім яна сяньня працуе, а тым, што клала яна і кладзе найбольш аснаўныя, найбольш непарушаныя фундаманты ў жыцьці народу. У працягу сваей 55-ці гадовае працы „Рідна Школа“ працерабіла новы, сваеродны шлях да ўзгадаваньня нацыі. Яна навучыла народ спадзявацца выключна на свае сілы.

Закон прыроды заўсёднага і паўсюднага змаганьня тарнуецца ў цэласьці і да чалавека адзінкі і чалавека грамады. Узгадаваньне тады толькі будзе мэтнае, калі яно прызнае вышменаваны закон, перапусьціўшы яго цераз прызму найвышэйшае, якую дасюлешняе чалавецтва ведае, моралі — моралі і этыкі хрысьціянскае. Пры такім адношаньні да ўзгадаваньня будзе яно даваць у выпладзе людзей з характарам. Характар гэта ў кожным узгадаваньні ўсё! Усебаковае ўзгадаваньне ня можа ня быць нацыянальным. У чужой школе можам навучыцца тэхнікі, мэдыцыны і ўсяго іншага, за-

тое вельмі цяжка ў чужой школе ўзгадаваць поўнага чалавека, які ўмеціме знайсці ў сабе ўсе таёмныя крыніцы стульнага злучва з народамі. Паўніня развіцьця ўсіх старон чалавека шмат лягчэйшая на аснове дзі нацыянальных традыцыяў, а ўсё гэта найлягчэй здзейсніць у сваёй школе.

Дзеля таго, што „Рідна Школа“ ідзе якга па вышпрыведзенай лініі, можна ўважаць гэную ўстанову за магутны фундамент украінскае будучыні.

„САМООСВІТА.“

Адлюстраваньне асьветнае акцыі ў Галічыне было-б няпоўнае, калі-б не ўспамянуць аб „Самоосвіце.“ Характар, спосаб працы, сфэра дзейнасьці, мэтодыка — ўсім гэтым „Самоосвіта“ адыходзіць ад „Ріднае Школы“ і „Просвіты.“ Працуе яна ўсяго некалькі гадоў. Першая кніжачка „Самоосвіты“ пабачыла сьвет у 1932 г. Рэгулярна кожны месяц падпішчык дастае адну кніжку, цяпер іх нарахоўваецца 73. Рэдагуе рэдакцыйная калегія, якая апрацоўвае агульны плян, падбірае аўтараў, сьлядзіць за правільнасьцю ідэолёгічнае лініі выдавецтва. Лінія гэная даволі блізкая да ідэолёгіі радыкалаў і іхняга органу „Громадський Голос“ і паводле слоў нашага інфарматара др. М. Стахіва, можна было-б яе назваць народна-дэмакратычна-паступоваю „Самоосвіта“ — таварыства коопэратыўнае, пасылае свае выданьні толькі тым, хто прысылае падпіску. Пільны чытач дастае йшчэ асобныя прэміі кніжкамі з цыклю „найпрыгажэйшыя аповесьці.“

Аснаўная розьніца іх з іншымі падобнымі выданьнямі ў тым, што цэласць выйшаўшых дагэтуль кніжак мае ўяўляць сабой, свайго роду, агульную энцыклёпэдыю. Да таго-ж дасюлешня праца зьяўляецца як-бы падгатоўкай да будучага курсу ў такой самай форме, які меціме характар сваероднага народнага ўнівэрсытэту. „Самоосвіта“ імкнецца даць адказ на ўсе пытаньні, якія зьяўляюцца перад адзінкаю з масы. Першая кніжка гаварыла аб тым, як чытаць кніжку. Чым далей,

тым больш глыбака распрацоўваюцца тэмы са ўсіх галінаў жыцця. Мэтодыка ў адносінах да чытача — не напалохаць яго тым, што ён нічога не разумее, наадварот, супрацоўнічаць з ім, вясцьці яго што раз вышэй. Вымогі ад чытача, які бярэ ў рукі першую кніжку, невялікія—каб умеў прачытаць напісанае, значыцца, курс некалькіх клясаў пачаткавае школы.

Разглядаючы сяньня ўжо надрукованыя кніжкі, можна правесцьці такі паміж імі падзел:

I. Навука грамадзкага ўзгадаваньня	4	кніж.
II. Сусьветная гісторыя	12	„
III. Гісторыя сусьветнай вайны	2	„
IV. Гісторыя украінскае рэвалюцыі	5	„
V. Гісторыя рэвалюцыі ў Расеі	3	„
VI. Гісторыя украінскага народу	5	„
VII. Палітычна-грамадзкія навукі	5	„
VIII. Эканомія	8	„
IX. Аб зямлі	5	„
X. Аб жыцьці	4	„
XI. Астраномія	1	„
XII. Геомэтрыя	1	„
XIII. Аб жывёлах	3	„
XIV. Аб чалавеку	2	„
XV. Хімія	2	„
XVI. Фізыка	5	„
XVII. Аграномія (Земляробства)	1	„
XVIII Матэматыка	1	„
XIX. Украінская літаратура	1	„
XX. Гісторыя навукі	2	„

У I адзеле — грамадзка-ўзгадаваўчым — бачым адну кніжку «Слова да маладых людзей — аб здаровым целе і здаровай душы, аб любові ды ідэалах жыцця.» Сам назоў кніжкі паказывае на ейны зьмест. У гэным самым адзеле знаходзіцца іншая кніжка з назоваю: «Культурны чалавек.» Гаворыцца ў гэнай кніж-

цы аб суадносінах паміж людзьмі рознага веку, аб тым, як трымацца ў гасьцях, на вуліцы як і дзе апрануцца, аб чысьціні цела, аб працы дзеля грамадзянства і г. д. Шмат чаго з пададзеных разважаньняў, радаў ведае кожны чалавек ад бацькоў, ад таварышоў, ад настаўніка ў школе. Усяго-ж гэтага аднак не аднаму прыходзіцца вучыцца праз цэлае жыцьцё. І нічога такога, здаецца, важнага ў вонкавай культуры! А як інакш жыве хаця-б моладзь, калі над ёю нехта папрацаваў, пашырыў ейныя кругавіды! Як прыгожа такая моладзь умее нагуляць. Як далёка яна ад грубых жартаў, ляянкаў, п'янага рогату і дзікіх бойкаў тае моладзі, у якое не зьяўляецца нават пытаньне аб культурнасьці ці някультурнасьці ейных формаў жыцьця. З гэных няважных быццам мамэнтаў складаецца жыцьцё. Такія мяркаваньні зусім ня „панскія“, як мо' нехта казаў-бы. Якга ў сучасных Саветах павадыры партыі і дзяржавы зразумелі вартасьць і значэньне вонкавае культуры і загадываюць правесці поўную праверку ранейшых паглядаў і адносінаў у нізох партыі.

На гісторыю, як бачым з колькасці аддзелаў і кніжак, робіць рэдакцыя «Самоасвіты» вялікі націск. Кожны ўзгадаваўца вельмі добра разумее, што толькі на аснове дзі мінуўшых падзеяў чалавек умеціме добра ўявіць сваю эпоху і сваё ў ёй месца. Дык ня будзем дзівіцца, што на 73 ўсіх кніжак—прысьвечана гісторыі 27, ці інакш кажучы 37 проц.

Аўтары пішуць аб гісторыі не паводле старых шаблёнаў. Не расказваюць, што нейкі князь пабіў нейкага караля, ажаніўся ды памёр ў такім і такім годзе. Такая гісторыя вельмі мала вартасная. Яна нудная, далёкая, чужая. Гісторыя ў «Самоасвіце» жывая, мо' яна крыху тэн-

дэнцыйная; аўтары падыходзяць да паасобных мамэнтаў і зьявішчаў з боку гледжаньня працоўных масаў і імкнуцца падчыркнуць аснаўныя, паводле іх, пружыны і жаролы ўсіх быўшых і сучасных падзеяў. Трэба помніць, што такая гісторыя будзе толькі зразумелаю і блізкаю чытачу. Украінскаму селяніну трэба насьвятліць і прыблізіць эпоху Багдана Хмельніцкага, трэба накінуць асноведзь, на якой вырас сам гэтман і ягоныя войны. Тады Хмельніцкі ня будзе вусатым і пузатым панам ці казаком, які нічога не гаворыць сяньняшняму чалавеку.

Мае быць, мяркуючы аб паясьнененьні вельмі йшчэ няўдаўных падзеяў, вялікая частка кніжак прысьвечана і рэвалюцыі ў Расеі і змаганьням украінскім за незалежнасьць. Вельмі і вельмі патрэбныя ведамасьці на вёсцы. Сяньня кожны прымушаны палітыкаваць, калі ня хоча, каб яго загналі ў чужы яму стан. Дык трэба азброіць яго ў праўду, як і што было з вайною, што было з бальшавіцкаю рэвалюцыяю і г. д.

Палітычна-грамадзкія і эканамічныя пытаньні займаюць шмат месца ў „Самоосвіце“— 13 кніжак. Бяз гэтага ніякая фундамэнтальная праца на вёсцы немагчымая. Жывыя, цікавыя адзінкі хочуць ведаць, на чым яны стаяць, хочуць ўявіць тон і гармонію (хутчэй дысгармонію) ўсіх зрухаў і змаганьняў, сьляды каторых найбольш балюча якга адчуваюць працоўныя сялянска-работніцкія гушчы.

Літаратуры, на наш пагляд, мала пакінула месца рэдакцыя. Адна кніжка на гэным падгатаваўчым курсе можа паказываць на рацыяналістычную аднабокасьць кіраўнікоў. Чалавек жыве ня толькі розумам. Гісторыя дзеіць ня толькі на розум, але і на пачуцьцёвую старану душы чалавека. Літаратура ня будзе зноў выключна праяваю сэнтымэнту. Аднак у літаратуры лягчэй прыблізіць ужо пяройдзеныя шляхі

народу, чымся на аснове дзі якіх іншых навук. Трэба спадзявацца, што ў будучым курсе народнага універсітэту гэнымі праблемамі пакінецца больш месца.

Усе іншыя аддзелы прысьвечаны біялёгіі, фізіялёгіі і агулам прыродзе. Некалькі кніжак разглядаюць сухія і быццам адарваныя тэмы, як матэматыка і геомэтрыя. У сапраўднасьці яно з гэнымі прадметамі ня зусім так. Побач са стараною практычнаю матэматыкі, умелы падыход да геомэтрыі, як ня трэба лепш, пакажа ў новым насвятленьні змаганьне незалежнага духа адзінакі ў імкненьні да чыстае праўды.

Паасобныя кніжкі друкуюцца ў колькасці 5.000 экзэмпляраў. Некаторыя кніжкі мелі па некалькі накладаў. Агулам выдана 500.000 ніжачак, з якіх толькі 150.000 асталася на складзе. Усе іншыя разыйшліся па вёсках, пабуджаючы і заахвочваючы чытача да лепшага, разумнейшага жыцьця.

Працягам і завяршэньнем пачатае працы, як я ўжо казаў, будзе «народны універсітэт «Самоасвіты.» Гэны вышэйшы курс патрывае 4—5 гадоў. Вышэйшы курсманіца разгарнуць працу ўшыркі і ўглыбкі. Паміж аддзеламі будзе ўведзена філэзофія, з думкаю паказаць аснову сьветапагляду філэзофаў ды паясьніць клясыфікацыю аддзельных галінаў філэзофічных—этыкі, лёгікі, псыхолёгіі і г. д.

У адзеле літаратуры будзе разгорнута літаратура украінская і заходне-эўропэйская. Асобна будзе разгледжана псыхолёгія і тэхніка літаратурнага творства. Гісторыя шырэй і глыбей ўвядзе ў каляіны, якімі йшоў народ у мінуўшчыне. Адначасна грамадзка-палітычныя і эканамічныя навукі будуць далей выкладацца для падгатоўленага ўжо чытача.

З прыродаведы будзе ўведзены новы прадмет — географія Украіны з эканамічнаю географіяю. Будзе новы аддзел—мастацтва. Прысутнасьць гэнага аддзелу зусім зразумелая. Можна шкадаваць, што ня было мастацтва закранута ў дасюлешнім курсе.

У канцы йшчэ адна дзялянка дасюль неразгорнутая—аддзел практычных навукаў: аб хатнім гаспадарстве, электрычнасьці і хатніх патрэбах з галіны электрычнасьці і г. д.

Аб правільнасьці падыходу рэдакцыі, бяручы прынцыпова, да жыцьця гаворыць між іншым факт зацікаўленьня кніжкамі далёка за межамі этнографічнае Украіны. Др. Стахів, паказываючы на карце прастор дзейнасьці ці кантакту выдавецтва, зьвярнуў нашу ўвагу на Наваградчыну, Пастаўшчыну, а на т і на далёкую Дзісьненшчыну, дзе ёсьць падпішчыкі „Самоосвіты.“ Вельмі характэрныя словы, тых нікому з нас няведаных адзінак, да рэдакцыі, у якіх поўна прагі новага слова, дзе яны (пішуць пабеларуску) саромліва прызнаюцца, што беларускі цэнтр у Вільні нічога такога дагэтуль не наладзіў, а яны, хочучы прасьвяціцца, ахватней будуць карыстаць з украінскіх жаролаў чымся з польскіх.

Гэта паказальнік на дасьпеўшую ўжо патрэбу такое працы на нашым бел. грунце. Гэта паказальнік, што цэнтр не насыпяе за патрэбамі вёскі. Ня буду казаць, якая небяспека для нармальнае народнае адраджэнскае працы, калі нізы пакідаюць ззаду сваіх павадыроў. Прыклад „Самоосвіты“ Львоўскае хай нас скране да сапраўды творчае працы. Гэная праца дасьць магчымасьць дагаварыцца людзям розных паглядаў паміж намі.

МІТРАПАЛІТ ШАПТЫЦКІ.

Чым Папа ў Рыме, тым Мітрапаліт Шаптыцкі ў Львове. Не пабачыць Яго, значыцца ня мець цэлага Львова. Волат у даслоўным сэнсе слова і волат духа — трывае здаецца бязьменна на сваём становішчы за памяці двух пакаленьняў. Жывая традыцыя далёкіх стагодзьдзяў, патомак слаўнага роду, стануў у рады змагароў за новую пару Украіны і зьяўляецца сымбалам слаўнае мінуўшчыны і сьветазарнае будучыні. „Няма другога чалавека ў украінскім сьвеце, як Мітрапаліт. Няма паміж украінскім грамадзянствам больш заслужанай адзінкі, як Ён. Няма паміж усей украінскай зямлі другога павадыра з гэткам моральным аўторытэтам...“ („з нагоды юбілею Мітрапаліта,“ часопіс „Жінка.“)

Старое знаёмства нас беларусаў з Мітрапалітам. У далёкім Львове Ён умеў згледзіць першыя спробы нашага Адраджэньня і сваім аўторытэтам, радаю, помаччу падтрымліваў кожны наш пачын. Ён умеў чуткаю душою зразумець нашыя злыбеды, умеў падтрымаць веру ў перамогу. Гісторыкі калісь усебакова ацэняць Ягоную ролю і ўсходнія пляны на аснове ведзі карэспандэнцыі і гутарак з дзеячамі беларускімі.

Што ж тады казаць аб Ім у адносінах да украінскага адраджэньня?! Ад мамэнту калі, будучы 34 гадовым маладым чалавекам, заняў Ён у 1899 г. эпіскапскі пасад у Станіслававе і далей праз некалькі гадоў стаўшы Мітрапалітам Галіччыны, ня было і няма ніводнае працы, дзе ня бачылі-б мы Ягонага прозьвішча.

Ён у 1899 г. заклікае ў сваіх „Посланіях» сьвяшчэньнікаў да працы ў „Просвіце“ на карысьць царквы і народу, Ён дае грошы на выдавецтвы. За Яго пачынам паяўляецца бурса для украінскае моладзі. Ад Яго выходзіць ініцыятыва заснаваць першую Украінскую жаночую гімназію. Прыпынак для хворых студэнтаў і санаторыя—з Ягонае ахвяры. Сірацінец для дзяцей, што асталіся без бацькоў, дом для парадні мацяркою, летнія аселішчы для гарадзкіх дзяцей — новыя сьледамкі грамадзкасьці і ахвярнасьці Мітрапаліта. «Народня Лічныця» пачынае працу дзякуючы таму, што знайшла ў Мітрапаліце чалавека з шырокім сэрцам і рукою. Без Яго не пабачыў-бы сьвету „Шпіталь Народнае Лічныці“, аграмадная будыніна якога адчыніла ўжо часткова дзьверы ўсім хворым. Некалькі апошніх дзесяткаў гадоў украінскае працы ў кожнай дзелянцы — асьветнай, гаспадарчай, літаратурнай, мастацкай ступля злучаны з Андрэям Шаптыцкім. Ён—цэлая эпоха ў грэцка-каталіцкай царкве. Можна вельмі сумлявацца, чым сяньня была-б царква ня маючы такога Мітрапаліта. І думаю, з жахам праганяюць ад сябе назольлівую думку змагары за незалежнасьць царкоўнага жыцьця аб тым, што будзе, калі ня стане Андрэя!

Ідзем на сьв. Юрскую гару, што вялічаецца над Львовам. Перад Палацам маладыя сьвяшчэньнікі, стаяць безнадзейна. На дзьвярох картачка—Мітрапаліт ня прыймае. Што рабіць?! Пішам картачку да мітрапалітавага капэляна, што, маючы вельмі абмяжованы час, хацелі-б мець гонар аддаць паклон Мітрапаліту. Праз пару мінут дасталі адказ, што калі толькі зможа, дык нас прыме. Заўсёды заняты, заўсёды поўна ў Яго гасьцей з далёкага сьвету, поўна сваіх людзей. Заўтра паседжань-

не капітулы, сянняя візыта нейкіх галяндзкіх і бэльгійскіх пралатаў ці манахаў.

Жджэм у вялікай залі, на сьценах партрэты колішніх уладыкаў і мітрапалітаў грэцка-каталіцкіх. Дзе калісь паміж імі будзе найлепшае месца Андрэю Шаптыцкаму, які настолькі вышэй за шмат каго з гэных ужо даўно адышоўшых людзей?!

Выходзіць апошні сьвяшчэньнік. Мая пара. Стукаю ў дзьверы і ўвайшоўшы у вялізарны габінэт, шукаю гаспадара. Налева, за сталом, над кніжкаю, кідаецца галава, нязвычайна мастацкі твор натуры, якога ня можа перадаць ніводзін разьбяр, ніводзін маляр. Колькі ў Ягонай асобе велічы, магутнасьці, розуму і адначасна дабраты, ветласьці. Мітрапаліт шмат ужо гадоў не падыймаецца на ногі, ляжыць спараліжаваны, аднак стуючы пры Ём чалавек забываецца, што гэта чалавек як усе іншыя людзі, якога нядужасьць прыкавала да ложка і крэсла.

Якая памяць, колькі жывасьці, колькі зацікаўленьня аб нашых беларускіх справах! Які шырокі пагляд на ўсе пытаньні нацыянальна-рэлігійнага жыцьця! Кажа, што жывое перамога ўсё на сваім шляху, што ніякія запыні, адкуль яны і якія людзі іх не рабілі, усё прападзе перад праўдаю, шлях да перамогі ня лёгкі, на ём трэба ня толькі часу, працы, але ахварнасьці, крыві і жыцьця...

Баюся даўжэй забіраць час Дастойнаму Гаспадару. Заклікае Ён, каб прыйсьці на другі дзень, меціме свабодную часіну — дык ахвотна яшчэ пагаворыць з сынам далёкага Беларускага народу...

Выходжу, за мною ўжо Сьвята—Юрская гара, а йшчэ поўныя вочы гэнага Вялікага Сына Украіны.

П Р Э С А.

Пачынаючы ад другога палавіны XIX стагодзьдзя можна было-б назваць мінуўшую пару — ўключна нашыя дні — «парою прэсы.» Пачаткі прэсы шмат ранейшыя. Ня сыграла яна аднак раней большай ролі дзеля малога кругу чытачоў, на якіх магла дзеяць. Сяньня толькі глухія старонкі ня цікавяцца прэсаю, па ўсіх культурных краінах роля ейная настолькі вялікая, што называюць яе „дзяржаваю ў дзяржаве.» Можна розна заглядацца на ейнае значэньне, ніхто аднак пярэчыць ня будзе, што роля інфармацыйная, асьведамляючая, творча-ідэолёгічная, узгадаваўчая і, што само сабою зразумела, роля дэструкцыйная, у залежнасьці ад якасьці і характару прэсы — ёсьць вялізарная.

Пачаткі прэсы ў Галіччыне вельмі далёка за намі. Львоўскае „Діло“ сьвяткаваціме хутка 60-тыя ўгодкі свае працы, а „Діло“ пачало працу на падрыхтаваным грунце. Ужо хутка пасья цэсарскага маніфэсту ў 1848 і Краёвага Зьезду Русіноў у Львове паяўляецца рэгулярны часопіс „Слово“, які становіцца пазьней органам толькі групы старарусаў. Народніцкая група, дзеля распаўсюджваньня собскае ідэолёгіі, выдае ад 1868 г. часопіс „Правда.“ Тая самая народніцкая група, якая пазьней аформілася ў „нацыянал-дэмакратычную партыю“, ужо ад 1880 г. мае той штодзеньнік „Діло“. Зразумела, што рост нацыянальнае сьведамасьці выклікае новыя й новыя часопісы. Кожная з палітычных групаў рупілася аб выдавецтве

свайго органу. Сяньня ў адным толькі Львове ёсьць некалькінаццаць часапісаў з рознаякім напрамкам. Калі нацыяналістаў з фашыстаўскім характарам (на чале Паліеў) назавем правымі, „УНДО“ цэнтрам, а украінскіх радыкалаў — левымі, дык да правае прэсы будзе належаць „Украінскі Вісты“ — штодзеньнік, „Батківшчына“ „Пэрэмога.“ Да цэнтру — „Діло“ (штодзеньнік) і „Неділя.“ Радыкалы выдаюць „Громадський Голос,“ блізкі па ідэолёгіі да радыкалаў орган моладзі „Камэняры.“ Бязумоўна, што падзел палітычнае прэсы вышэйпададзены вельмі схэматычны, дзеля таго што не абхоплівае ён прэсы концэрну „Украінська Прэса,“ некаторыя выданьні якога маюць характар палітычны, затое яны беспартыйныя і цяжка казаць ці яны „левыя“ ці „правыя,“ таму што яны прадусім народніцкія. Ды аканчальна сяньня падзел на правых і левых вельмі перастарэлы, і карыстаюся ім, каб лягчэй было ўявіць агульны характар прэсы. Аб концэрне „украінскай прэсы“ скажу ніжэй крыху больш.

Побач прэсы палітычнае, украінцы маюць шырока разгорнутае выдавецтва прэсы адумасловае характару *асьветнага*, агульнага — „Жіття і Знання“, „Рідна Школа,“ *коопэратыўнага* — „Коопэратывна Рэспублыка“, „Господарсько-коопэрат. часопыс,“ *гаспадарчага* — „Сільський Господар,“ *літаратурнага* — „Назустріч,“ „Обрыі,“ „Вістник.“

Ёсьць прэса, прысьвечаная *дзецям* — „Дзвіночок,“ моладзі — „Шлях Молоді,“ ёсьць гуморыстычная — „Комар,“ які „кусае што тыжня пад нэділю.“ Такі часапіс, як „Жінка“, хаця гэта орган „Саюзу Украінак,“ аднак ён займаецца ня толькі арганізацыйнымі праблемамі, а разглядае і палітычныя пытаньні і ўз-

гадоўваючыя і літаратурна-мастацкія. Раскошны журнал „Мы стэць т в о,“ прысьвечаны амаль ня выключна малярству і плястыцы.

Вышэйпададзеныя нормы вельмі недакладна і нявычэрпываюча паказваюць багацьце украінскіх рэгулярных выданьняў. Лекарны выдаюць орган „Лікарскы й Вістнык,“ ёсьць часопісы прысьвечаныя філёзофіі і бага-слоўю, маюць свой орган пчалары і г. д.

Здаецца лёгка сказаць „Вістнык“... Нам назоў гэны нічога не гаворыць, для украінскіх чытачоў за гэнаю назоваю хаваецца ідэолёгія рэдакцыі, цэлыя групы людзей, якія маюць сваіх прыхільнікаў і ворагаў. Побач скажам з „Вістныкам,“ будзе іншы часопіс, з іншаю або варожаю ідэолёгіяю. Ідзе часам вострае змаганьне паміж паасобнымі групамі на бачынах зусім непартыйных часопісаў, змаганьне, трэба сказаць, карыснае: яно дае магчымасьць адшліфаваць пагляд, выраўняць лінію ў разуменьні паасобных зьявішчаў у сучаснасьці і мінуўшчыне.

Прэса мае чытачоў. Спрэчкі, якія вядуцца ў варожых органах сустракаюць моцнае рэха ў масах... У гэтым і сіла украінскае прэсы!

Правінцыя, незалежна ад Львова, мае даволі багатую прэсу, якая ня можа ані якасьцю лёраў, ані колькасьцю чытачоў раўняцца з цэнтрам.

У Украінцаў можна наглядаць адно зьявішча вельмі характэрнае ў галіне прэсы, якое нам, Беларусам, на першы пагляд мала зразумелае, паіменна: маюць яны ўжо сваю „чыстую“ прэсу. Кажучы „чыстую,“ не хачу проціўстаўляць нейкай папэцканай ці хуліганска-бруковай. Найважнейшая роля прэсы аб'ектыўна інфармаваць чытачоў аб падзеях дня ці агулам сучаснасьці. Чытач з інфармацыяў сам па-

вінен зрабіць вывады. Гэта тэорыя. Практыка паказвае нешта іншае. Група людзей аб'яднаных супольнаю думкаю праводзіць пагляды ў друку, шукаючы сабе спагаднікаў і прыхільнікаў. Такая партыйная групова, ідэолёгічная прэса сама перажуе ўсенька замест чытача, „аблягчае“ яму работу. Чытачу не астаецца больш нічога, як толькі прыняць пададзеную страву і пераварываць.

Іншая справа, ці наагул магчымая „чыстая“, прэса, якая ўмела-б астацца абсалютна незалежнаю, а праводзіла-б выключна лінію інфармацыйную. Можна баяцца, што не, хаця вялікія асяродзішчы Заходняе Эўропы і асабліва Амэрыкі маюць такую прэсу і вельмі даражаць ёю. Не вырашаючы гэнага пытання прынцыпова, адцемім толькі, што канцэрн „Украінська Прэса“ якга прадстаўляе гэны тып „чыстае“ прэсы. Гэнае зьявішча настолькі цікавае, што варта спыніцца над ім у некалькіх словах.

Закладчыкам, ініцыятарам і душою канцэрну зьяўляецца Іван Тыктор, чалавек, які, можна спадзявацца, не сказаў свайго апошняга слова, хаця і сьняня гэта волат на выдавецкім украінскім рынку друкаванага слова. Выдае ён „Новый Час“ (штодзеньнік), „Дзвіночок“ — часопіс для дзяцей, „Комар“ — гуморыстычны часопіс, „Народня Справа“ — тыднёвік для вёскі, „Наш Прапор“ — ілюстраваны двухднёвік, „Наш Лэмко“ — часопіс прысьвечаны краіне і правінцыі украінскай у Галіччыне, што знаходзіцца на рубяжы з этнографічнаю Польшчаю. Шэсьць часопісаў ў руках аднаго чалавека! Да таго трэба яшчэ адцеміць, што пры асобных органах ёсьць рэгулярныя прэміі ў форме штотысячнае кніжкі бэлетрыстычнага зьместу, пры іншых — гістарычнага зьместу

і г. д. Між іншым, такім шляхам пабачыў сьвет вялізарны том „Гісторыі Украінскага Войска,“ ды „Гісторыі Украіны.“

Іван Тыктор яшчэ малады, сярэдняга росту, нязвычайна жывы, гутарлівы чалавек. Ня глядзячы на гутарлівасьць, словы паасобныя ў яго падаюць быццам адрэзаныя. Так гаворыць камандзер да жаўнераў у ваенную пару: коратка, ясна, зразумела, тонам ветлівым, адначасна і рашучым. У штодзённай працы ён не дэспот. Пачаў вельмі скромна. Як кажа сам, быў друкаром, кольпортэрам свайго першага часапісу, сам быў аўтарам. Таланавітасьць у галіне арганізацыйнай, у гандлёвай, знаёмства практычнае псыхалёгіі чалавека і асабліва селяніна, унутраны дэмократызм, прыцельскія адносіны да супрацоўнікаў і бясконцая, упорыстая энэргія — ўсе гэныя прыметы і свомасьці зрабілі Тыктора ўласьнікам концэрну і паставілі паміж тымі людзьмі, якія пакінуць сабе вялікі сьлед у будаўніцтве культуры украінскае.

Дырэктар Тыктор ахвотна гаворыць аб падзеях „Народняе Справы,“ гэнае „*каровячэ газэты*,“ як кажуць ягоныя крытыкі. А сколькі тутака ў арганізацыі працы ў „Нар. Справе“ было разумнае палітыкі, псыхолёгічнае тонкасьці! Коратка кажучы, некалькі гадоў таму назад Тыктор апавяшчае, што кожнаму падпішчыку, які заплаціць за ўвесь год за газэту, дае магчымасьць застрахаваць сваю карову. Калі карова здохне ці прападзе, адміністрацыя часапісу будзе плаціць 100 (цяпер 60) златаў. Калі ўласьнік дарэжа жывёлу — 60 (цяпер 40) зл.

На вёсцы селянін пачатна ня верыць, думае што Тыктор гэта йшчэ адзін з меставых жулікаў. Аднак розум, лёгкі дыктур гаспадару,

што рызыка малое, а калі пачуў ды йшчэ пра-чытаў у той самай „Нар. Справе,“ што нехта сапраўды дастаў грошы за здохшую карову, дык народ паверыў і сяньня часапіс мае да 40.000 (сорак тысяч) падпішчыкаў; Тыктор вы-плаціў уласьнікам кароваў да 400.000 (*чатыры-ста тысяч*) залатых. Незалежна ад прэміі за карову, Тыктор дае пагарэльцам ці пацярпеў-шым ад пошасьцяў чытачом пэўную дапамогу ў форме пару дзсяткаў залатых. Чытачы ма-юць права йграць на лётэрыі, якую наладжвае концэрн. Выйгрышы — якія-ж блізкія селяніну. Можна выйграць плуг, барану, малатарню, воз, можна выйграць 1—2 гэктары зямлі, можна вый-граць вопратку і г. д.

Пачатна журналісты, ды й шмат хто з ук-раінскага грамадзянства, шкелілі з Тыктора. „Каровячая Газэта“ гучэла насьмешліва ў вус-нах людзей. Сяньня йнакш глядзяць і крытыкі, а аб сялянах дык і няма што казаць. Тыктор гэта сымболь некага магутнага, што дае гро-шы і грошы не за якую благую работу, а за тое, што селянін чытае вялікі, добра рэдагава-ны ў шчыра народніцкім тоне, украінскі тыд-нёвік.

Тыктор ня кідаў лезунгаў партыйных. Ён узгадаваў новых чытачоў, не адбіраў нікому іх. Прэса партыйная прыняла яго варожа. Зма-ганьне пайшло вострае між іншым і з „Ділом.“ Сяньня паміж імі пакт неагрэсыі; трэба думаць, што гэты пакт азначае перамогу концэрну. Бы-ла гарачая вайна з кругамі клерыкальнымі (біскуп Хомышын). Сяньня і тыя не нападаюць. Шмат хто пачатна баяўся, што Тыктор хоча рабіць новую партыю, жыцьцё паказала, што ня толькі партыйна-палітычныя лезунгі патрэб-ныя ці неабходныя, што працаваць дзеля нарс-ду можна ў іншай форме. Концэрн інфармуе,

ня сварыцца на вёсцы з дзеячамі тых ці іншых кірункаў. Трэба думаць, што вялікая заслуга Тыктора ў галіне ўзгадаваньня і прыдбаньня тысячаў чытачоў украінскага слова па гарадох і што ён ў вялікай меры быў тым, хто выкінуў зусім польскую газэту з вёскі Усходняе Галічыны.

Твор Тыктора гэта жывы прыклад непераможнае баявое волі народных масаў у іх імкненьні да незалежнага нацыянальнага жыцьця.

„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР.“

Усебаковае разьвіцьцё украінскага жыцьця ня было б магчымым, каб ня было сваей собскай цьвёрдай асновы — сьведамага сялянства. Вялікую ў гэтым заслугу мае фаховая арганізацыя украінскіх земляробаў „Сільський Господар.“ Гэта арганізацыя існуе ўжо больш 35 гадоў. Заснавалі яе ў 1899 г. у с. Олэсько, Золачаўскага, павету два сьвяшчэньнікі: Тамаш і Юльян Дуткевічы. Спачатку было гэта зусім невялічкае Таварыства. Думка аб ім аднак мусіла быць вельмі насьпеўшай і мусіла трапіць на добры грунт, бо за няцэлыя тры гады (у 1902 г.) Т-ва пашырылася ўжо на цэлую Галіччыну, так што ў 1904 годзе цэнтралю Таварыства трэба было перанесьці ў Львоў.

Разам з пераносам цэнтралі Таварыства у Львоў, пашыраецца й круг ягонай дзейнасьці. Да гэнага часу „Сільський Господар“ меў за заданьне толькі вучыць земляробаў добра гаспадарыць. Цяпер-жа гэта самае Таварыства з канешнасьці мусіла ўзяць на сябе і яшчэ адзін цяжкі абавязак — бараніць селяніна ад вызыску аб'яднаных гандляроў, прамыслоўцаў і іншых п'явак на сяле. Каб павесьці гэткую важную работу, патрэбны былі людзі. І яны знаходзяцца ў гадзіну патрэбы. Такім чалавекам у ўкраінцаў быў Др. Аўгень Олэсныцький, адвакат у г. Стрый. Ён ўзяў на сябе ў 1909 г. цяжкую працу кіраванья „Сільським Господаром,“ стаўляючы ясна справу, што малавучыцца толькі добрай гаспадарскай тэхнікі, — трэба так-жа браць у свае рукі земляробскую палі-

тыку. У праціўным выпадку земляроб ніколі не дачакаецца пладоў свае працы.

У чым-жа мела быць гэта земляробская (аграрная) палітыка?

Земляробская палітыка гэта вырашэньне ўсіх спраў, якія датычаць земляроба, гэтым-жа самым земляробам, эвэнтуальна пры ягоным чынным учасьці. Гэткімі справамі зьяўляюцца: арганізацыя крэдыту (пазычак), устанаўляньне падаткаў, кіраваньне гандлем збожжа, скаціны, сьвіней, дапусканьне на краёвы рынак земляробскіх тавараў загранічных і г. д.

Нованазначанымі шляхамі „Сільскый Господар“ шпарка разьвіваўся: павялічваўся лік сяброў у нізавых гуртках т-ва, рос лік філіяў (аддзелаў) паветавых, магутнела праца ў цэнтралі.

Выбух вайны, колькіразовы перагон ваеннай хвалі ўперак краю мала спрыялі разьвіцьцю Таварыства. І аднак, як толькі кончылася сусьветная вайна, знача ўвосені 1918 г., „С. Господар“ узноў акрэп, бо зразу налічыў 88 філіяў, з 1815 вясковымі гурткамі і 83.400 сябрамі, аплаціўшымі свае складкі. Але і гэтым разам ня суджана было йшчэ найлепшым, найгарачэйшым сыном украінскага народу ўзяцца за творчую гаспадарскую працу. І толькі калі, пасья заканчэньня гістарычных змаганьняў Народу за сваю дзяржаўнасьць, у сёлы і мястэчкі пачалі варочацца дзейныя людзкія сілы, здабыўшыя ня раз за гэты час і фаховую гаспадарскую асьвету, тады паўстае думка аднавіць працу ў „Сіль. Господары.“ Але край быў спустошаны вайной. Дык трэба было думаць наўперад аб тым, як здабыць кусок хлеба на штодзень. Дзеля таго ў першую чаргу ўсё жывое й дзейнае ськіравала свае сілы ў бок коопэрацыі. Гэта быў крок правільны. Коопэра-

цыя пачала расьці і прыносіць карысьці. Але ад пэўнага месца для разьвіцьця самой коопэрацыі патрэбным было фаховае прыгатаваньне земляробаў. Над гэтым сама коопэрацыя беспасярэдна працаваць не магла, бо мела іншыя заданьні. Затое аказалася магчымым супрацоўніцтва коопэрацыі з фахова-земляробскім „Сіл. Господаром.“ І гэта дало магчымасьць разьвіць працу да нябывалых дагэтуль разьмераў.

На Надзвычайным Агульным Сходзе „Сіл. Господара“ 11 ліпня 1929 г. абноўлены быў Статут Т-ва, якое ясна пастанавіла, што

1. „Сіль. Господар“ мае быць клясавай арганізацыяй украінскага сялянства і будзе весьці барацьбу за здабыцьцё належных украінскаму сялянству правоў; будзе заступаць украінскіх сялян на вонкі ды гуртаваць іх у сваёй арганізацыі;

2. „Сіль. Господар“ будзе вучыць земляробаў правільна гаспадарыць ды будзе весьці іх да поступу й дабрабыту;

3. „Сіль. Господар“ будзе працаваць у першую чаргу ў цесным паразуменьні і пры падтрыманьні сваёй-жа украінскай земляробскай коопэрацыі ды другіх украінскіх гаспадарскіх і культурна асьветных арганізацыяў.

Гэтыя новыя вехі паказваюць, што кіраўнікі Таварыства ўхапілі, як кажуць, жыцьцё за пульс. Доказам гэтага можа служыць узрост лічбы гурткоў Т-ва, а так-жа ўзрост лічбы экзэмпляраў друкаванага органу Т-ва, двутыднёвага часапісу „Сільський Господар.“ Вот-жа, што датыча гурткоў Т-ва, дык лік іх у 1927 г. ледзь перавышаў пару дзiesiąткоў, тады як 1932 г. было іх ужо 1.300*). Часапіс „Сільський Господар“ друкаваўся ў 1926 г. у ліку 1.800 эк-

*) паводле діаграмы на выстаўцы ў Чыкаго ў 1933 г.

зэмпляраў, а ў 1932 г. ўжо 10.200 (сягоньня 12.000) экзэмпляроў.

Схэма арганізацыйнага жыцця прадстаўляецца гэтак: гурток, акружная філія (аддзел) і цэнтраля. Усё жыццё выходзе з гурткоў, якімі кіруюць аграномы, утрымліваюцца з сяброўскіх складак і дапамогаў арганізацыяў коопэратыўных. Як прадуктыўна працуюць аграномы „С. Господара“ і як іх дзеля таго цэняць самі украінскія земляробы, відаць з таго, што паміма новых і новых выпускаў маладых аграномаў, стала адчуваецца іх недастаток. Важнейшыя працы ў гуртку „Сільскага Господара“ наступныя: бібліятэка, пробнае поле, супольная барацьба з пустазельлем, карыстаньне на супалку з даражэйшых гаспадарскіх машынаў і снасьці, прыкладнае садоўніцтва і агародніцтва, арганізаваньне пасьбішчаў і выкарыстаньне няўжыткаў, фаховая жывёлагадоўля і вэтэрынарная помач, кантроля кармленьня і малочнасьці, арганізаваньне дапамаговых фондаў на выпадак загіненьня ці дарэзаньня скаціны (дабравольная страхоўка), праўныя парады, мэліярацыя і комасацыя, пчалярства, жаноцкія сэкцыі і ўрэшце фаховае вывучэньне земляробскае моладзі. Два апошнія пункты ў працы гурткоў „Сіль. Господара“ сягоньня вельмі актуальныя. Між іншым, на 6 месячным Курсе Гаспадыняўскіх Інструктараў „Сіль. Господара“ сёлета (1936—1937 г.) ёсьць і адна беларуска.

Таварыства штогод сьвяткуе ўрачыста „Дзень Сільскага Господара“, які выпадае на дзень 16 мая, — угодкі скасаваньня паншчыны ў Галіччыне.

Доўгалецім і заслужаным старшынёй Таварыства быў да сёлета пралат-крылашанін Т. Войнароўскі, які сёлета ўступіў толькі з ува-

гі на свой высокі век і слабое здароў'е. Новым старшынёй Т-ва выбраны Мірон Луцкі, дагэтуляшні дырэктар гадавсга Практичнага Курсу Земляробства для абсольвентаў оярэдніх школ у Янчыне і, віцэ-старшыня Львоўскай Земляробскай Палаты. Арганізацыйнай жа спружынай і ініцыятарам сьмелых пачынаньняў Т-ва ў апошніх гадох зьяўляецца Галоўны дырэктар Т-ва Д-р Е. Храпливий, пры супрацоўніцтве цэлага штабу дазнаных аграномаў.

Асобнай ўрэшце зацёмкі заслугоўвае справа украінскага фахова-земляробскага школьніцтва. З пяцёх школ гэтага тыпу, толькі адна школа (ў Каршаве каля Каламыі ў Галіччыне) належала да „Сільскаго Господара.“ Рэшта прадстаўляецца гэтак:

Прыватная земляробская хлапцоўская школа Т-ва „Просвіта“ у Мылованню, (пошта Стрыганцы над Днястром). Навучаньне трывае 11 месяцаў — ад 20 студня да 20 сьнежня. У школу прыймаюцца хлопцы (мужчыны) ў веку ад 15 да 24 гадоў, якія вучацца працаваць ня толькі на сваіх гаспадарках, але прыгатаўляюцца да працы ў земляробскіх і коопэратыўных арганізацыях. Запіс да 1 сьнежня прымае Управа Школы. Упісовыя каштуюць 10 зл., а навука і пражыцьцё па 25 зл у месяц.

Малачарская школа „Маслосоюзу“ ў Стрыю (вул. Шэвчэнка 5) разьвілася з малачарскіх курсаў. У школу прыймаюць кандыдатаў найменш 18 гадовых, адбыўшых практыку ў адной з районных малачарняў „Маслосоюзу“. Навука дармовая і трывае 1 год. Запіс 30 зл., утрыманьне ў месяц каля 35 зл. Заявы ў школу прымае „Маслосоюз“ у Львове (вул. Б. Гловацкага 23).

Сельска-гаспадарская школа ў Шыбалыні, каля Беражан. Гэта школа існуе ад 1933 г. На-

вучаньне пачынаецца 1 лістапада і трывае адзін год. Прыймаюць туды хлапцоў і дзяўчат не малодшых 14 і ня старшых 20 гадоў. Мэта школы: навучыць гаспадарыць паступова на дробнай (да 10 гэктараў) гаспадарцы, умець даць сабе раду ў жыцьці і быць карысным для грамадзянства. Дзяўчаты акрамя таго вучацца хатняй гаспадаркі (варыць, пячы, мыць, весьці дом), шыцьця, крою і ручных работ. Кошт навучанья і ўтрыманья мясячна 25 зл., упісныя аднаразова 10 зл. Заявы да 30 верасьня кожнага году прымае Дырэкцыя Школы ў Шыбалыні, пошта Беражаны. — Апякуецца гэтай школай Т-ва „Рідна Школа.“

Урэшце Дзяржаўны Земляробскі Ліцэй у Чэрніцы адчынены ў 1935 г. Прымаюцца кандыдаты з гадавой практыкай, якія скончылі найменш 6 кляс гімназіі і лічаць сабе ад 17 да 21 году. Акрамя фаховых прадметаў, у праграму Ліцэю ўходзяць так-жа прадметы агульнаасьветныя. За навуку ў год плаціцца 220 зл. Утрыманьне ў інтэрнаце Ліцэю каштуе 30 зл. у мясяц. Усякія інфармацыі аб Ліцэю дае ягоная Дырэкцыя: Чэрніца, пошта Пісочна каля Жыдачэва.

УКРАЇНСКАЯ КООПЭРАЦЫЯ.

Хто беспасярэдна сустрэўся з сянняшнім украінскім жыцьцём у Галіччыне, той згодзіцца, што ня можна гэтага жыцьця прадставіць без коопэрацыі. Хто-ж з гэтым жыцьцём прабаваў пазнаёміцца, той ня можа абараніцца ад думкі, што украінец ёсьць коопэратарам ад прыроды. Ня ёсьць гэта пахвала, але толькі сьцьверджаньне жывой праўды.

Коопэратыўны рух на розных украінскіх землях будзіўся ў розных формах і разьвіваўся з рознай сілай. На Вялікай Украіне (ў Наддня-праншчыне) коопэрацыя найперш праявілася ў форме супалак спажывецкіх: у 1865—66 г. у Елізавецце (Херсоншчына), у 1866 г. у Харкаве. Працавалі там М. Балін і М. Зібэр. Працоўныя коопэратывы ў форме земляробскіх арцеляў арганізаваў В. Левітський. З ідэолёгаў Наддня-пранскай Украіны, апрача ўжо ўспомненых, трэба зазначыць такія імёны, як М. Драгоманів (1841—95), В. Доманицький, Хр. Барановський, ведамы эканаміст М. І. Барановський, які пад канец свайго плоднага жыцьця († 1919) прыймаў дзейнае ўчасьце ў украінскім жыцьці.

У Галіччыне (у той час пад Аўстрыяй) першым украінцам, які выступіў з думкай коопэратыўнага будаўніцтва, быў В. Нагірний (1848—1921), які так жа пачынаў з коопэрацыі спажывецкай. На грунце украінскай коопэрацыі крэдытовай першыя падставы клаў Др. Т. Кормош († 1927). Малачарскую коопэрацыю ўрэшце паставіў на цьвёрдыя ногі сьвяшчэньнік Астап Нижанківський (забіты ў 1919 г.).

Сягонья стан украінскай коопэрацыі ў Галіччыне прадстаўляецца гэтак:

Найвышэйшае кіраўніцтва ўсяе украінскае коопэрацыі знаходзіцца ў руках Рэвізыйнага Саюзу Украінскіх Коопэратываў (РСУК), заснаванага ў 1934 г. як „Краёвы Рэвізыйны Саюз“. Гэты саюз працуе ў кірунках: інструктарска-рэвізыйным, арганізацыйна і праўна дапамаговым, культурна прасьветным і прапагацыйна-выдавецкім. Да часу апошняй зьмены польскага закону аб коопэратывах (1934 г.), Рэв. Саюз Укр. Коопэратываў абыймаў сваей дзейнасьцю ўсе землі, дзе толькі жывуць украінцы пад Польшчай. Законам з 1934 г. дзейнасьць Саюзу агра-нічана да абшару трох толькі ваяводзтваў ў Галіччыне: Львоўскага, Станіславаўскага і Тарнопальскага. Украінскія коопэратывы на Валыні, Палесьсі і Холмшчыне ад гэтага часу ня могуць належаць да РСУК і змушаны належаць да саюзаў польскіх. Гэтым-жа законам значна звужана дзейнасьць Саюзу ў кірунку культурна-просьветным і выдавецкім.

Не зважаючы на гэткае труднасьці і агра-нічэньні, Рэв. Саюз Укр. Коопэратываў далей вельмі прадуктыўна дзейць, надаючы кірунак усей саюзнай украінскай коопэрацыі ў Польшчы і служачы прыкладам для коопэрацыі нават польскай і загранічнай. Дзякуючы гэтаму самаму, Рэвіз. Саюз ёсьць дзейным сябрам Міжнароднага Саюзу Коопэратываў, куды належаць пераважна толькі саюзы народаў дзяржаўных.

Поўная самавыстарчальнасьць усяе украінскае коопэрацыі, згуртаванае ў Рэвізыйным Саюзе Укр. Коопэратываў пазволіла ёй шчасліва ператрываць сусьветны гаспадарскі крызыс і нават падчас яго значна пашырыцца.

Старшынёй Рэвізыйнага Саюзу ёсьць сэ-

натар інж. Ю. Павликовський, а галоўным дырэктарам сэнатар Астап Луцький. Месьціцца Саюз у Львове, пры вул. Міцкевіча 12; у хуткім аднак часе мае перанесьціся ў собскі будынак пры вул. Тэхніцкай № 1.

Калі гаварыць аб паасобных відах украінскай коопэрацыі ў Польшчы, дык трэба яе з большага прынамся падзяліць на коопэрацыю: спажывецкую, крэдытовую, земляробска-вытворчую і гэтак званую „розную“. Дзеля таго, што іншыя запатрабаваньні чалавека — жытара места, а іншыя ў жытара сяла, дык і спажывецкая коопэрацыя ў галіцкіх украінцаў сягонья мае асобную цэнтралю для места („Народна Торговля“) і асобную для сяла („Цэнтрасаюз“).

„Народна Торговля“*) Закладчыкам „Народнай Торговлі“ зьяўляецца архітэкт В. Нагірний. Першае коопэратыўнае таварыства п. н. „Народна Торговля“ было заснована 5 ліпня 1883 г. Ейнай мэтай было стацца арганізацыйнай цэнтралляй для спажывецкіх, спачатку сельскіх і гарадзкіх крамаў, купляць для іх таней тавар з першай рукі і гэтым спосабам змагацца проці шалеючага і бязмежнага вызыску крамнікаў і пасярэднікаў. Праз пяць гадоў „Н. Т.“ згуртавала гэтак каля сябе блізу 130 крамаў, якія аднак у працы сваей не кіраваліся коопэратыўнымі правіламі. Гэта падрывала ў людзей давер да коопэрацыі. Ня было таксама фаховых кіраўнікоў у працы. Дзеля гэтага згуртаваньня ў „Н. Торговлі“ крамы памалу ўпадаюць і сама „Н. Торговля“ пераходзіць да арганізаваньня собскіх крамніцкіх складаў у розных гарадох Галіччыны на коопэратыўных падставах. Ад гэтага часу дзейнасьць „Н. Тор-

*) паводле Д-ра К. Коберскага: Кооперативний буквар, Львоў.

говлі“ стала ўзрастае (у 1913 г. ўжо было сарганізавана 102 супалкі ды шмат коопэратыўных і некоопэратыўных крамаў) Сусьветная вайна нагэтулькі зьнішчыла працу, што ў 1917 г. толькі тры супалкі былі ў кантакце з цэнтраляй. Зараз-жа пасьяля вайны дзейнасьць „Н. Торговлі“ нанова падымаецца і вядзецца больш як дагэтуль у кірунку коопэратыўным. У 1923 г. зьмяняецца статут Т-ва ў кірунку ператварэньня яго ў цэнтралю спажывецкай коопэрацыі ў гарадох. Гэты характар мае „Нар. Торговля“ і да сягоньня. Сябрамі „Нар. Торговлі“ зьяўляюцца як коопэратывы (асобы праўныя), так асобы фізычныя. Гэткі самы мяшаны характар маюць і ўлады (Наглядная Рада) „Нар. Торговлі“.

Цэнтрсаюз — гэта арганізацыйная й гандлёвая цэнтраля спажывецкай коопэрацыі на сяле. Пачаў ён існаваць у 1899 г. у Перамышлі як коопэратыва 1-га ступня, якая абслугоўвала толькі сяло, гандлюючы: с.-гаспадарскімі машынамі і снасьцю, насеньнем, штучнымі гнаямі і г. п. Хутка, бо ўжо ў 1911 г. коопэратыва гэта пашырае сваю дзейнасьць далёка паза межы Перамышлю і таму пераносіцца ў Львоў, скуль пашыраецца на ўсю Галіччыну.

Вайна парабіла вялікія спусташэньні ў працы гэтых коопэратываў. Але ўжо ў 1920 г. арганізаваўся ў Львове К.К.О.К. („Краевий Комітет Організаціі Кооператив“), які ў хуткім часе густой сеткай вясковых коопэратываў пакрыў увесь край. Гэтыя вясковыя спажывецка-гаспадарскія коопэратывы лучыліся ў Саюзы Павеатавыя, каторыя ў 1923 г. злучыліся ў Саюз Павеатавых Саюзаў, пазьнейшы Цэнтрсаюз. Да папярэдняй дзейнасьці гэтых коопэратываў далучыўся йшчэ збыт прадуктаў сельскае га-

спадаркі: збожжа, сьвіні, яйкі і г. п. Акрамя таго гэтыя вясковыя коопэратывы агульнага закупу й збыту былі ў шмат мясцох школаю і калыскаю коопэрацыі гаспадарска-вытворчай і крэдытовай: пры коопэратывах арганізаваліся сэкцыі (аддзелы) малачарскія, цаглярскія, алеярскія, крэдытовыя і інш., якія з часам ставаліся коопэратывамі самастойнымі. Значэньне і карысьць гаспадарска-спажывецкай коопэрацыі, сарганізаванай праз П.С.К. (Паветавыя Саюзы Коопэратываў) у „Цэнтрасаюзе“ становіцца йшчэ выразнейшым, калі прыняць пад увагу, што „Паветавыя Саюзы Коопэратываў“ утрымоўваюць для сваіх сяброў акружных аграномаў, якія вельмі чынна памагаюць падыймаць даходнасьць сельскіх гаспадарак.

Цэнтрабанк — гэта цэнтральная арганізацыя вясковых і правінцыяльна-гарадзкіх касаў ашчаднасьці. Вясковыя касы галіцкіх украінцаў арганізаваны паводле сыстэмы Райфайзэна і называюцца проста райфайзэнкамі; гарадзкія ж касы насьлядоуюць узор Шульца-Дэліцш і называюцца Украінбанкамі.

Заданьнем Цэнтрабанку ёсьць раздабыцьцё грашовых сродкаў на гаспадарскія прадпрыемствы. Насколько спосаб гэткага раздабыванья ня лёгка, нагэтулькі ён і арыгінальны. Арганізатары украінскіх касаў выходзілі з такіх меркаваньняў: перш чым браць пазычку, чалавек мусіць наўчыцца ашчаджаць. Ня гэтулькі важна, каб чалавек зразу ашчаджаў шмат, але каб ён ашчаджаў стала, напр. у тыдзень па 10, 20, 50 грашоў. А йшчэ важней, каб ашчаджалі не адзіночныя асобы, але каб ашчаджалі ўсе. Гэтак паўстала ў украінцаў думка гэтак званай масавай ашчаднасьці, якая сапраўды дала галіцкім украінцам патрэбныя да-

разьвіцьця грошы, а самым ашчаджаючым за-
бясьпечыла будучыню*).

Пачаткамі сваімі „Цэнтрабанк“ сягае да
90-тых гадоў мін. стагодзьдзя, калі Д-р Кор-
мош залажыў у Перамышлі крэдытовае таварыства „Віра“ (вера). За прыкладам Перамыш-
ля пайшлі іншыя мясцы, так што ўжо ў 1896 г.
пачалі гаварыць аб патрэбе заснаваньня Саюзу
крэдытовых коопэратываў. Арганізаваўся-ж та-
кі „Краевий Союз Кредитовий“ толькі ў 1898 г.,
аб'яднаваючы ў 1913 г. 906 праўных сяброў,
палова якіх была крэдытовыя коопэратывы.
Вайна зрабіла украінскай крэдытовай коопэра-
цыі шмат шкодаў, але пасьляваеннае разьвіцьцё
украінскай коопэрацыі ў Галіччыне не пакінула
увонках і коопэрацыі крэдытовай: яна добра
разьвіваецца, успамагаючы роднае гаспадар-
скае жыцьцё родным украінскім капіталам. На
чале укр. крэдытовай коопэрацыі доўгі час
стаіць заслужаны дзеяч Д-р К. Левицький.

*) Бліжэй аб масавай ашчаднасьці ў брашурцы
А. Клјмовіча: „Lekі na ździeki“ — Вільня 1932.

„МАСЛОСОЮЗ.“

Ня трэба ехаць у Львоў, каб пачуць аб „Масласаюзе.“ Гэная арганізацыя шырока вядомая ня толькі на тэрыторыі украінскай, але і ў нас усе, каму толькі ня зусім чужая ідэя коопэрацыі, захопліваюцца жывучасьцю украінцаў у галіне эканамічнай.

Карэньні „Масласаюзу“ сядзяць у „Просвіце.“ „Просвіта“ была жаралом, скуль выйшла ідэя і шчасьлівы пачын вытворчых коопэратываў. Галіта на вёсцы, перанаселенасьць на зямлі прымусалі даўно перадавых дзеячоў і павядыроў заняцца эканамічнаю галінаю жыцьця. Першае украінскае крэдытовае таварыства заснавалася ў Перамышлі ў 1894 г. „Просвіта“ павяла шырокую акцыю—ратавацца собскімі сіламі ад вызыску чужых банкаў ды гандляроў. Яшчэ ў XIX стагодзьдзі бачым „Краёвы Крэдытовы Саюз,“ а ад 1904 г. „Краёвы Саюз Рэвізійны“ дзеля рэвізіі і арганізаваньня рознага роду коопэратываў. Апошнія, названыя ўстановамі, жылі ўжо пэўным собскім жыцьцём, аднак „Просвіта“ даўжэйшы час мела сваіх люстратараў дзеля прапаганды і практычнага навучаньня коопэратываўнае справы. Зразумела, што масаваю формаю коопэратываўнага жыцьця былі спажывецкія коопэратываўныя крамкі. З гэных вась спажывецкіх коопэратываў і вырас „Масласаюс“. Першая малачарня, заснаваная як аддзел „Просвіты“ ў 1904 г., была пачаткам малачарскае коопэрацыі. У чарговым годзе існуючыя 5 малачарняў арганізуюцца ў „Саюз украінскіх малачарскіх супалак.“

Да вайны (да 1914 г.) было ўжо 100 малачарскіх коопэратываў, згуртаваных у Саюзе. Коопэратывы выраблялі ў год 300.000 клг. масла. Вайна прыпыніла і разьбіла дзейнасьць і ў гэнай галіне. Пасьля вайны нанова наладжваецца праца з астаўшыміся 17 коопэратывамі. Бязумоўна, форма працы ў коопэратывах даваенных і ў першыя гады пасьля вайны была даволі прымітыўная.

Шмат лягчэй наладзіць працу ў коопэратыве спажывецкай. Капіталу вялікага ня трэба, даволі некалькі сот залатовак і гандаль вясьці можна. На коопэратыву малачарскую з прыладамі, машынамі, транспартамі і адумыслоўцамі трэба тысячы залатовак. Дык першыя малачарні былі пры тых спажывецкіх коопэратывах, дзе сабралася крыху запаснога капіталу. Невялікага капіталу хапіла на наладжаньне пераробкі і прадажы малых колькасьцяў малочных прадуктаў.

Круг дзейнасьці спажывецкіх коопэратываў невялікі — адна ці найбольш некалькі вёсак. Новыя малачарні былі абмежаваныя да тэрыторыі такое самае. Лёгка зразумець, што жыхары аднае вёскі не хацелі вазіць малака ў чужую коопэратыву, не хацелі, каб хто багацеў іхняю працаю. Другім момэнтам, які абмяжоўваў і звужваў плошчу дзейнасьці малачарні быў факт, што лягчэй аддаваць малака ў сваей вёсцы, чымся вазіць яго за некалькі кілёмэтраў. Калі малыя малачарскія коопэратывы мелі сярэдне дзенна 500 літраў малака (ад 150—200 кароў), дык масла мелі да 20 клг. за дзень. Зразумела, што якасьць масла ў такіх умовах не магла быць найлепшаю. У такіх бедных, маленькіх установах не магло быць добрых адумыслоўцаў малачароў. Далей, благое, ці прынамся не найлепшае, масла ня ме-

ла тых купцоў, якія добра плацяць, масла трэба было прадаваць таней, а значыцца і сябры коопэратыву даставалі менш за малако.

Вось чаму можна назваць пару даваенную і першыя гады пасьяваенныя — прымітыўнаю гаспадаркаю малачарскаю ў Галічыне. Народы з практыкаю ў гэнай галіне (Данія, Эстонія) даўно дайшлі да вываду, што толькі буйныя малачарскія коопэратывы могуць стрываць конкурэнцыю на гандлёвым рынку. Дык і украінскія коопэратывы дзеячы апынуліся ў цяжкай сытуацыі, калі казалі сябром арганізацыяў, што хто хоча мець карысьць заўтра, хай сяньня крыху папрацуе. Трэба было навучыць людзей шырака глядзець. Нідзе ніколі ніякая справа не клнчаецца на сваёй вёсцы, гміне. Толькі дурны, ці недалёназоркі чалавек думае, што ўсё ў парадку, калі яму добра. Наадварот, кожны грамадзянін мусіць дайсьці да вываду, што тады будзе добра, калі ня толькі мне, ці нейкаму сваяку, а і суседу і зусім незнаёмаму з другога гміны будзе добра.

Украінская маса коопэратараў настолькі здысцыплінаваная, што без пратэстаў пачала праводзіць рэарганізацыю малачарняў у форме „Раённых малачарскіх супалак.“ Рэзыніца паміж даўнейшаю і новаю формаю будзе такая. Адна вёска ня дасьць скажам больш як 500 л. малака і ня купіць вялікіх машынаў, затое 10 вёсак патрапяць гэта здзейсьніць. Дык паасобныя коопэратывы малачарскія плацілі паі або грашмі (100—500 зал.), або аддавалі прылады сваіх малачарняў.

І на гэтым этапе не асталіся малачарні. Новыя дзяржаўныя вымогі адносна гыгіенічнае стараны працы прымусілі рэарганізавацца йшчэ шырэй. Сяньня арганізацыя наладжана так, каб адзін раён меў малако ад найменш 2.000 ка-

роў Рахуючы колькасць малака ад аднае каровы сярэдне на 3 л. штодзень, дык агульная колькасць малака дзенная ў адной коопэратыве будзе каля 5.000 літ. На 5.000 літраў можна паставіць цантрабегі ды маслабойні ня ручныя, а электрычныя ці іншыя. Адна раённая малачарня карыстаецца вялікім капіталам. Дзеля таго, што кожны сябра складае ад аднае каровы 25 зал., ад 2.000 кароваў раённая малачарня мае 50.000 зал. капіталу. У 1932 г. было ўжо 125 самастойных малачарскіх коопэратываў. Было яшчэ 86 коопэр. старога, прымітыўнага тыпу.

Цікава якга дасьледаваць на абодвух тыпах (раённых і старых аддзелах спажывецкіх коопэратываў) правільнасць мяржаванняў рэарганізатараў. Жыцьцё бяз ніякіх сумліваў пацвярджае, што жыцьцяздольнаю ўстановаю будзе буйны тып. У раённых малачарнях прадукцыя, транспарт танейшыя. Яны маюць лепшы тавар, больш плацяць дастаўцом малака. Большыя коопэратывы хутчэй растуць. Разрастаюцца яны ня гледзячы на крызыс, калі малыя, слабыя адзінкі ня толькі не растуць, а падаюць, або працуюць з дэфіцытам.

У 1931 г. „Масласаюз“ вырабіў 2.657.307.29 кл. масла. Малочныя прадукты дастаўлялі 249 коопэратывы (вялікія і малыя). У вялікіх малачарнях было 41.071 сяброў. Гандлёвыя абароты ў працягу году йдуць у мільёны зал. (14.696.933 зал.). „Масласаюз“ мае свае арганізацыйныя і гандлёвыя аддзелы ў цэлым радзе Галіцкіх гарадоў, ды на т у Бельску і Катовіцах (на Шлёнску).

„Масласаюз“ вядзе і замежны гандаль, вывозячы масла ў Аўстрыю, Англію, Данію, Нямеччыну, Палестыну, Францыю і г. д.

У ўстанове працуе больш сотні ўрадоў-

цаў, каля сонні работнікаў. Тавары завозяць сваімі аўтамабілямі. Каб перахаваць масла ўлетку, „Масласаюз“ мае вялізарныя магазыны — халадзільні, дзе можна пакласць 10 ваг. масла.

Значэньне „Масласаюзу“ ня толькі ў тым, што сяляне маюць магчымасьць зарабіць крыху грошаў. Як заўсёды, трэба нам глядзець, што ў жыцьці няма нічога, каб прапапа бяз сьледу. Уласьнік каровы рупіцца, каб дастаць больш ад яе малака, лепш яе корміць, папраўляе расу жывёлы, вучыцца вясці пляновую, сыстэматычную гаспадарку сельскую. „Масласаюз“ памагае сваімі інструктарамі.

Якая вялізарная прапаганда нацыянальная робіцца цераз „Масласаюз“! Годзі нам успомніць аб польска-украінскіх падзеях, яшчэ жывых ў памяці, з 1918 г., а сянняя бачым у Львове 4 вялікія гуртоўні і два дзсяткі крамаў дробнае продажы. Купляюць у іх ня толькі украінцы, але ўсе, хто хоча мець добры і адначасна танны тавар. Пытаў я пры нагодзе агляданьня ў Львове цэнтралі „Масласаюзу“ ў п. Дыр. Мудрыка, як яны дайшлі да такога становішча. „Вельмі проста“ — адказвае дырэктар. — Коопэрацыя гэта не сэнтымэнт. Тутака гандлёвая калькуляцыя. Жыцьцё таксама ня любіць сэнтымэнту. Да нас селянін вязе ня толькі таму, што мы украінцы, а таму, што мы больш плацім, чым хто іншы. Іншы чалавек, купляючы нашу сьмятану, сыр ці масла просіць зьдзерці наклейку фірмы „Масласаюзу“. Што ж — мы на гэта нічога... — Такія зьявішчы паказваюць, што сапраўды жывое перамагае, ня глядзячы на ўсякія заміны ці пачуцьцёвыя настроі.

Так бязумоўна, калі коопэратыва агулам школа характару не адзінкі ўжо, а грамады, дык асабліва гэта слухна ў адносінах да нацыяў недзяржаўных.

Вельмі сымболічны быў абразок маладога інжынера, які ў „Масласаюзе“ паказываў практычнае карыстаньне машынаю да мыцьця пасудзіны ад малака. Чалавек з інтэлігентным выглядам, апрануты ў балахон са зрэбніны, у цяжкіх чаравіках на нагах, так што звопраткі выглядаў ён на аднаго з работнікаў, што ўвіхалісь на двары, каля бочак з маслам. І з якою павагаю паказваў ён госьцям машыны. Не сароміўся запэцканых рук і аблітага клустасьцю балахону. На сваём становішчы ён поўнапраўны будаўнічы і змагар за новую, лепшую будучыню свайго народу.

Патрэбны гэтакія людзі і для нас.

ПРОМЫСЕЛ І ГАНДАЛЬ.

На пачатку агульная заўвага. Гаворачы аб промысле і гандлю — маю наўвеце украінскія, саматужныя, больш ці менш вырасшыя, гэныя дзялянкі жыцьця, а ня цікую аб промысле і гандлю на украінскай крытэрыі Галіччыны, з чужым капіталам, чужымі, далёкімі імкненнямі. Думаю, што для тых з нас, хто ведаў Львоў перадваенны, ці на'т 12—15 гадоў таму назад, будзе неспадзеўкаю вялікі зрух украінца-хлебароба з сяньняшняю цягаю ў горад да варштату і ляды ў краме. Бязумоўна былі пасобныя ўстановы, прысьвечаныя эканамічным украінскім цікаваньням недзе ўжо ў XIX стагодзьдзі, — пачалася тады коопэрацыя, паявіліся першыя банкі, аднак коопэрацыя вытворчая была надта слабая, а банкі і колькасна і паводле абаротных капіталаў зусім не адказвалі суадносінам паміж насельніцтвам.

Дык можна казаць, што украінскі промысел і гандаль зьявішча пасьяваеннае, ды на'т, што гэта падзеі апошніх дзесяці гадоў. І трэба было-бз асабліўшым націскам падчыркнуць, што ўсё часьцей і часьцей бачым прыватную ініцыятыву ў гэнай галіне працы людзей, якіх мы ня прывыклі тутака бачыць — паіменна інтэлігентаў. На захадзе Эўропы, ў Амэрыцы зьявішча нармальнае і зразумелае, што дырэктарам вялікага прадпрыемства быў чалавек, які пачынаў кар'еру ад чорнае работы, а з другое стараны не выклікала ў нікога здзіўленьня, што інжынер хадзіў ў рабочай блюзе ня толькі дзеля фасону, але дз е-

ля таго, што сапраўды працаваў часта за адным станком з работнікамі. Украінская даваенная інтэлігенцыя была ўзгадаваная, бяручы агулам, з думкаю, што здабудзе месца на дзяржаўнай службе, у стане духоўным; менш часта, ці на'т зусім рэдка, людзі йшлі ў „вольныя прафэсіі“ — лекарскую, адвокатуру. Зусім вынятковыя йшлі на тэхніку і гандаль. Гэта была праява і адначасна адказ нутранае няпэўнасьці сваіх сілаў, бязверра ці прынамся недавер у свае магчымасьці, уканцы ня было собскіх капіталаў, якія заахвочывалі-б адзінкі да таго, каб брацца за новую работу. Наканец яшчэ быццам нейкія панска-шляхоцкія адносіны народу хлебарабаў і пастыроў да гандлю. Гэта мамэнт, трэба думаць, які іграў вельмі важную ролю ў тым, што ня толькі інтэлігенты, але ўся маса сялянская быццам баялася ўзяцца за вагу і мэтр ды сесьці за свой маленькі варшат. Гэтым, здаецца, трэба было-б паясьняць тое зьявішча, што эмігранты найчасьцей варочаліся са здабытым на чужыне капіталам на загон, прасякнуты потам іхных дзядоў і прадзедаў, а зусім вынятковым зьявішчам было, каб „амэрыканец“ ці агулам быўшы фабрычны работнік імкнуўся наладзіць новую пляцоўку працы.

Усебаковае дасьпяваньне народу, вялікія ваенныя падзеі, рэвалюцыя, спроба наладзіць собскі дзяржаўны апарат, перамена краёвых, пасьляваенных суадносінаў — усё гэта глыбокім плугам перагарала псыхіку народу і ўзгадала новы тып адзінкі. Можна шкадаваць колішні тып, можна лятуцець да „старое, добрае пары,“ аднак жыцьцё паклікала новага чалавека — украінца і гэны новы чалавек рэалізуе новую украінскую сучаснасьць, а ўсьлед за гэтым і будучыню.

Украінскі промысел і гандаль яшчэ тым

асаблівы, што яны зусім саматужныя, бяз чужога капіталу і ні ў чым не падобны да прыкладаў найбольш блізкіх, значыцца да польскага ці расейскага. Яны новыя, прабойныя, і дэмократычныя, адначасна-ж шчыра нацыянальныя сваім зместам, насколькі можна гаварыць аб нацыянальным змесьце ў малой фабрыцы, у мястэвай ці вясковай краме.

Прэса ад пары да пары паведамляе аб націску, які робіць вёска на жыдоўскія мястэчкі. Бяз ніякіх антыжыдоўскіх эксцэсаў, без пагромаў адна за адною жыдоўскія крамы ліквідуюцца, а на іх месцы сядзе селянін. Ня толькі крызыс, цесната на вёсцы і малазямельле спанукаюць хлебароба да выхаду з вёскі, але тое нешта новае, што перамяніла украінскую душу ды без чаго, гэта трэба сабе ўявіць і ўбіць у памяць, ня можа здзейсьніцца заўтрашняя Украіна.

Гэта агульная асноведзь паасобных фактаў, з якіх аканчальна тэцца рэчаіснасьць. Рэчаіснасьць далёка не такая романтичная, пазорная, рыцарская. Рэчаіснасьць — гэта штодзеннае, упорыстае змаганьне, вельмі цяжкая натуга, гэта бесперарыўны экзамін сьпеласьці і росту. Скажам „Дэндра“, адно з прадпрыемстваў ці на т фабрыкаў украінскага львоўскага „Манчэстра“, як кажа п. А. Курдыдык, які ветліва схацеў паказаць нам украінскі промысел. Сяньня фабрыка прадукуюе 140 т о н н а ў шавецкіх цэвьякоў, працуе ў ёй пару дзесяткаў людзей. Фабрыка здабыла львоўскі рынак дзеля сваіх прадуктаў, робіць памыслыя спробы ў Варшаве, Пазнані. Існуе ўсяго два гады. У фабрыцы інжынер зьяўляецца адначасна дырэктарам гандлёвым, галоўным майстрам, шэфам канцэлярыі і ўсім, чым толькі хацець. «Дэндра» — прадпрыемства прыватнае. Наладзі-

лі яго два безработныя інжынеры, якія не хацелі бадзяцца бяздзейна і ждаць перамены кон'юнктуры, якія ня думалі больш аб магчымасьці такое ці іншае „пасады“ і ўзяліся за работу. Між іншым работа гэная не ляжала па лініі іх найбліжэйшае адумысловасьці. Узяліся за гэта дзеля таго, што адзіная краёвая фабрыка шавецкіх цьвякоў была без конкурэнцыі, давала паганы тавар па высокіх цэнах. Рызыка было, капітал вельмі агранічаны, была затое маладая вера, ахвота, а ўжо цераз два гады вялізарны эфэкт. А як яны шукалі рынку на свой прадукт? Ня мелі агентаў, ня мелі кантораў рэкламы, ня мелі грошаў на гэта. Рабілі ўсё гэта паапостальску. Ад шаўца да шаўца, ад крамы да крамы. А там ужо дайшлі да гуртоўні, а там бачыш высылаюць вялікія транспарты ў далёкую Варшаву і яшчэ далейшы Пазнань. Ясна, што фабрыка гэта ня толькі прыгожыя лятуценьні. Тутака дакладная, зважная калькуляцыя. Промыслу і гандлю ня можна будаваць на сэнтымэнце. Сэнтымэнт, гарачае пачуцьцё, ідэальнаю можа быць пружынаю, розум цьвярозы, востры зьяўляецца, каб павесьці імкненьні, і прысутнасьць ягоная неабходная.

Шмат іншых прадпрыемстваў ці ў Львове, ці ў Станіслававе, ці Косаве ці дзе йшчэ на Галіцкай зямлі, пачыналіся аднолькава, як «Дэндра», ці мо' йшчэ больш скромна. Скажам выраб шчотак. Цяжка знайсці купцоў на шчоткі. Безработная сям'я за апошнія грошы купляе сырэц і пасьяла навукі рамясла пачатна прадукую на дзень 6 шчотак. Упорыстая воля перамагае ўсе заміны. Пачатна і свае гандлёвыя ўстановы, коопэратывы, прыватныя крамы, бяруць шчоткі ад новае фірмы неахвотна. Чалавек з натуры сваей консэрватыст. Стары дзядзька бачыць, што плуг лепшы за саху,

а падумаўшы крышку, дайшоў бы ён да вываду, што калькуляцыя грашовая дыктуе яму брацца за плуг, аднак доўга йшчэ будзе ён бараніць сахі. Сахою гараў бацька і дзед, як яму кідаць нешта блізкае, вядомае, а брацца за новае, хаця мо' і лепшае. Тое самое заўсёды і ўсюды, асабліва пры старадаўнім складзе характару хлебарабаў. „Фабрыкант“ шчотак умее пераканаць, дамагаецца сабе месца і бачым вельмі хутка ён прадукуе ўжо 100 шчотак на дзень, ужо ў яго работнікі чужыя, свае сям'і не хапае. Фабрыкант верыць, адначасна не пакладае рук, а дзейна памагае, каб лёс паказаў яму больш ясную старану.

Большасць прамысловых устаноў пачынала свае падзеі таксама, як „Дэндра“, як прадукцыя шчотак. Бязумоўна гэныя новыя асяродзішчы працы ня былі оазамі на пустыні, якая аддзеляла іх ад масаў насельніцтва, дзеля якога прадукавалі штотым новыя прадметы.

Свая коопэрацыя, свая прэса, высокі ровень нацыянальнае сьведамасьці былі зарукаю памыснасьці ў працы. Дык сякія-такія ўмовы былі, трэба было толькі ўмець іх выкарыстаць.

На выстаўцы роднага промыслу, зладжанай сёлета вясною ў Львове, былі прадстаўленыя 53 украінскія фірмы. Выстаўка гэная была паказальнікам жыцьцёвасьці, натуральнасьці разьвіцьця промыслу і гандлю.

Ня было там аднабокасьці. Хоць ня маюць сяньня украінцы асобнае цэнтральнае ўстановы дзеля рэгуляцыі падзелу і прыдзелу ў паасобных адумysłовасьцях, аднак грамадзкая сьпеласьць, шырака распаўсюджаная прэса рэгулююць як найлепш падзел працы.

На вышуспомненай выстаўцы было крыху старых фірмаў, якія існавалі некалькінаццаці ці некалькі дзесяткаў гадоў, у большасьці ад-

нак былі маладзенькія ўстановы, што змагаюцца некалькі гадоў ці на'т некалькі месяцаў. Вельмі цікаўныя назовы паасобных прадпрыемстваў: „Дэкор а“ — фабрыка картонаў; „Эргон“ — займаецца радыем; „Атра“ — чарнілам, „Біблэс“ — сшыткамі; „Этан“ — прадукце алавікі, ляк, гуму, „Тэ-ба“ — трансмісійныя паясы, пугі і іншыя вырабы са скуры; „Фамоза“ — мыла, „Эко“ — займаецца электрыфікацыяй, электрычнай інсталяцыяй. „Вэсэлка“ — вырабляе ніці, розныя кравецкія прылады. „Око“ — артыстычная кераміка, „Комэта“ — тэкстыльны промысел, вырабляе палатно, шалікі і г. д. „Алэз“ — космэтычныя прадметы, прыкладам пудра, паста да зубоў і г. д. „Калына“ — фабрыка гільзаў да папяросаў, „Кэрос“ — сьвечкі, далей ўсякія мо' і чужыя назовы, як „Ароза“, „Сільва“, „Хром“, „Карпаты“ і г. д., і г. д. Амаль што ня ўсё, што патрэбнае ў штодзеным жыцці селяніну, інтэлігенту, вучнёўскай моладзі, усё, што патрэбнае ў кухні, у хатняй гаспадарцы, усё неабходнае дзеля элігантнае жанчыны, мужчыны, — усё можна знайсці ў сваіх людзей, зробленае рукой сваіх работнікаў неанонімова. Рознаякія мянюшкі фірмаў, трэба думаць, выкліканыя новамодалым духам часу, а побач гэтага мо' праяўляецца тутакі права мімікры. Гандлёвая конкурэнцыя мае свае асаблівыя законы, якіх ня зломіш. Усякае, „Алэз“, „Кэрос“, „Амара“ лягчэй знойдзе на агульным рынку купцоў, як скромная „шавецкая шпілька“, „нашая сьвечка“ ці што йшчэ. Гандаль кіруецца сваероднаю псыхалёгіяю і трэба яе ведаць і да яе датарнавацца, ня хочучы ярайграць у змаганьні.

Паміж фірмамі блізу на 50 проц. ёсьць коопэратыўных устаноў ці супалак. Да аднае

з вялікіх такіх належыць „Кір“ (коопэратыва работаў інжынерскіх), што мае тры аддзелы — будаўляны, фабрыка батарыяў і электротэхнічны. Другая палова прадпрыемстваў вырасла з прыватнае ініцыятывы. Трэба, здаецца, звярнуць увагу і падчыркнуць, што 50 проц. у новай галіне промыслу і гандлю належыць да коопэрацыі, а трэба-ж яшчэ помніць на „Маслосоюз“, „Народню Торговлю“ ды шмат яшчэ якія іншыя, пабудованыя на аснове дзі коопэрацыі, дык тады ўявім сабе вялізарнае зразуменьне і шырокае распаўсюджаньне ў масах ідэі коопэрацыі.

Хочучы мераць на амэрыканскую меру, ці на цыфру буйнага эўропэйскага промыслу украінскія пачыны, дык цыфра 3.500 людзей, занятых у „украінскім манчэстры“ ў Львове будзе сьмешнаю драбязой. Зусім інакш выглядае гэта са стараны натугі, колькасьці энэргіі і тымі пэрспэктывамі, якія адчыняюцца перад нацыянальным імкненьнем да незалежнасьці. Сапраўды, ані агульнае багацьце, ані агульнае шчасьце, ані агульнае здароўе ня мераецца вялікімі фабрыкамі чужога капіталістага, ці роскашшу ягонага жыцьця, як ровень здароўя масаў ня мае нічога супольнага з дасягненьнямі, рэалізаванымі паасобнымі адзінкамі з паталёгічна пераросшымі органамі.

Украінцы стаяць на добрым шляху ў рэалізацыі сваіх імкненьняў.

ЛЕКАРСКІЯ УСТАНОВЫ.

Сам будучы лекарам, не абмінуў я нагоды пазнаёміцца крыху з арганізаваным лекарскім жыцьцём. Украінскае жыцьцё, быццам той магутны дуб дае ўсё новыя і новыя атожылкі і галіны. Лекарская прафэсыя мае сяньня свае багатыя падзеі, якімі можа пышацца, а мы, Беларусы, можам шмат чаго навучыцца.

Найстарэйшаю арганізацыёю лекарскаю украінскаю будзе „Лекарская Камісія Навуковага Т-ва ім. Шэўчэнкі.“ Заснавалася яна ўжо ў 1898 г. Меты установы выключна навуковыя. Закладчыкі мелі наўвеце апрацоўку тэрміналогіі лекарскае, выдавецтва асобных зборнікаў з працамі навуковымі пры Т-ве Шэўчэнкі. Камісія наладзіла зносіны з прыдняпрайскімі лекарамі, навуковымі кангрэсамі міжнароднымі. Старшыня даўгалетні камісіі Др. Озаркевіч рэдагаваў ад 1912—1914 першы часопіс прысьвечаны пытаньням мэдыцыны і гігіены „Здоровле.“ Спыненую ў вайну працу аднавілі пасля вайны. Сяньня задачы камісіі ўзяла на сябе рэдакцыйная колегія „Лікарськага Вісника,“ пакліканага гэнаю камісію да жыцьця.

Большыя сьляды пакінула па сабе другая па чарзе ўстанова лекарская, мяноўна „Народня Лічныця“ заснаваная ў 1903 г. у Львове. Трыццаць пару гадоў таму назад былі іншыя ўмовы і абставіны ў галіне лекарскае помачы. Ня было сяньняшніх касаў хворых, дык зразумела, што ў такім цэнтры як Львоў, дзе украінцы былі або інтэлігенты, або вучні, або найбольш пакрыўджаная кляса рознага роду не-

сарганізаваных работнікаў. Неабходнаю была грамадзка арганізаваная лекарская помач. Галоўная мэта „Лічныці„ была філянтропійная, памагаць лекаваньнем бедным хворым бяз розьніцы нацыянальнасьці. Ясна, што побач з гэтым была думка памагаць у першую чаргу украінцам.

Дзякуючы мітрапаліту Шэптыцкаму „Лічныця“ дастала памяшчэньне і адчыніла дзьверы лекарскіх кабінэтаў хворым. Сябрамі „Лічныці“ зьяўляюцца ня толькі лекары, а кожны чалавек, які хоча памагчы другому ў гэнай плошчы. Ужо да вайны бачым усіх сяброў 800 чалавек.

З першых гадоў працы „Народня Лічныця“ стала вельмі папулярнаю у Львове бяз розьніцы нацыянальнасьці. Доказ гэтага, што блізу 40 проц. прыходзіць хворых не ўкраінцаў, а жыдоў, палякоў і інш. Лепшага доказу гуманітарнага характару ўстановы ня трэба шукаць.

Вайна на нейкі час спыніла разьвіцьцё ўстановы, аднак ужо ў 1920 г. бачым 2.672 хворых. Колькасьць іх з году на год расьце. І так у 1929 г. было 9.200 хворых, а колькасьць візытаў, — 17.443. У 1932 г. 10.011 хворых і 25.050 візытаў. У працягу пасьяваенных гадоў цераз „Лічныцю“ прайшло блізу 150.000 хворых людзей.

Пасьля вайны цікаваньне зьвернута ў першую чаргу на моладзь з украінскіх школаў, курсаў, унівэрсытэту, і апошнімі гадамі ўрадоўцаў і г. д.

Моладзь дае пятую часць хворых. Важная роля „Лічныці“ гэта лекаваньне інвалідаў калішняе галіцкае арміі, якія слухна могуць спадзявацца апекі ад собскага грамадзянства.

У Народняй Лічныці даўжэйшы час карысталі з памяшчэньня „Порадня Матэры“

і процісухотная амбулаторыя Украінскага Гыгієнічнага Таварыства.

Лічныця гэта пакульшто адзінае месца, дзе маладыя лекарскія украінскія сілы маглі карыстацца з практыкі старшых, тутака адначасна магчымаць дзеля навуковых досьледаў.

З гордасьцю кажуць ўкраінцы, што пачыналі працу ў сваёй Лічныці, калі было іх усяго шасьцёх у Львове, сяньня яны маюць адумаслоўцаў ува ўсіх галінах мэдыцыны. Выключна свае людзі прыймаюць тую грамаду людзей, якая штодзень у колькасьці большай як 100 чалавек прыходзіць шукаць здароўя.

Ці думаеце, што працуюць яны ў раскошных вялікіх залях? Не! Лічныця памяшчаецца дагэтуль у аднапавярховай будыніне. І вось цесната і адначасна імкненьне пашырыць працу, весьці яе ў лепшых умовах выклікала патрэбу свае лякарні, дзе цяжка хворыя маглі б мець бязупынна належны лекарскі дагляд.

Сяньня стаіць ужо трохпавярховая будыніна, пабудованая паводле ўсіх вымогаў навукі і гігіены, на якую грамадзянства дало сотні тысяч. Яшчэ ня ўсё ў сярэдзіне скончана, да сюлешня аднак практыка паказвае, што украінскія лекары, пры дапамозе грамадзянства, усе заміны перамогуць і лякарня „Народняе Лічныці“ будзе красой Львова. „Лекарская Камісія“ і „Народня Лічныця“ гэта толькі дзьве стараны лекарскага жыцьця — навуковая і харытатыўна-прафэсыянальная.

Іншымі старонамі, як таварыскаю, грамадзкаю, адчасьці навукова-прафэсыянальнаю займаецца вельмі жывая і дзейная ўстанова „Украінскае Лекарскае Таварыства.“ Яно пабачыла сьвет пазьней, чымся дзьве першыя, бо толькі ў 1910 г. Можна заглядацца на пачаткі гэнае арганізацыі як на вялікі ўздым украінскага народу да працы, арганізацыі ў імкненьні стацца

незалежным ува ўсіх дзялянках жыццёвых, падчыркнуць сваю нацыянальную апрычонасьць, будаваць сваімі рукамі собскую рэчаіснасьць. Шмат было прычынаў, чаму лекары не наладзілі хутчэй свае арганізацыі. У 1910 г. іх было ўжо каля 150, запісаліся аднак ня ўсе ў новае таварыства. Таварыства вяло рэпрэзэнтацыю лекарскага стану ўнутры і на вонкі. Магло пахваліцца вялікімі перамогамі хаця-б у адным, што украінцы дасталі аж 4 мясцы ў тагачаснай Найвышэйшай Радзе Здароўя ў Вене.

Коштам Таварыства выходзіць вышэйназваны часопіс „Здоровле.“ Новая арганізацыя вядзе самарытанскія курсы, папулярызуе гігіену, рупіцца каля наладжаньня сваіх санаторыяў. Ваеннаю парою вядзе прытулак для аздаравенцаў украінскіх січовых стральцоў (нацыянальныя украінскія аддзелы пры аўстрыйскай арміі). У 1918 г. засновываецца парадня для матак.

Вайна арганізацыю аслабіла, трэба было ў 1920 шмат чаго пачынаць нанова. У Таварыстве ўмелі наладзіць вельмі сымпатычную атмасфэру, што на тыднёвыя сходкі прыходзілі ўсе быццам на сямейнае сьвята. На сходках чыталіся рэфэраты, абгаворываліся пляны працы, дзяліліся ўспамінамі.

Ад 1920 г. да 1924 г. шмат працы прайшло на лекарскі факультэт Украінскага Унівэрсытэту ў Львове. Гэта геройская пара натугі і ахвярнасьці і са стараны лекараў і са стараны студэнтаў.

Таварыства зьвяртае ўвагу на прыдбаньне свае бібліятэкі, як неабходнага варштату працы. Вядзе адміністрацыйны і пэрсональны кантакт з украінскімі лекарамі на чужыне і Прыдняпраншчыне. У гэным кантакце важную ролю згулялі лекарскія зьезды, з якіх некаторыя былі супольныя з прыроднікамі і інжынерамі.

Такіх зьездаў дагэтуль было чатыры. Зьезды вельмі папулярныя сярод сяброў арганізацыі. У Львове толькі дробная жменька лекароў-украінцаў (каля 40 на агульную колькасць 400). Большыя згуртаваньні на правінцыі адчыняюць філіі лекарскага Таварыства.

Цікуючы аб грашовай помачы сваім сябром, Таварыства зрабіла агульную ўмову з асакурацыйнаю інстытуцыяю, а ад 1931 г. бачым коопэратыву „Лікарська Самопоміч,“ пакліканую з тою самаю мэтаю.

З думкаю аб тым, каб паправіць здароўе і з думкаю аб тых будучых пакаленьнях заснована з пачыну Лекарскага Таварыства „Украінскае Гыгіенічнае Таварыства.“ Гэнае апошняе Таварыства вядзе тубэркулёзны дыспансэр, амбуляторыі, спартовыя парадні, кліматычныя станцыі. І ў барацьбе з адным з найбольш страшных ворагаў — гарэлкаю, лекары йдуць у першых радох. На чале адумysłовага „Відроджэньня“ стаіць лекар-жанчына.

У Таварыстве працуюць людзі розных палітычных і соцыяльных паглядаў. Яно шторааз больш расьце, а на будучыню яго можна глядзець спакойна, калі будучыя лекары — мэдыкі з „Мэдычнае Грамады“ гэтак кажуць аб задачах лекара: „Пад саламяныя стрэхі сялянскіх хатак, у гнілую атмасфэру гарадзкіх сута-рэнаў, у скромныя сьцены народных лякарняў нясьці помач і лек, нясьці здабычы веды і практыку працоўнага жыцьця—вось мэты сапраўднага лекара украінца, які не ўважае, што мае выключна зарабляць грошы, але бясплатна нясе помач і пацяшае там, дзе гэтага найбольш трэба, сэрца і розум адчыняе для ўсіх, хто церпіць і хто няшчасны, ня гледзячы на тое, ці ён багаты ці бедны.“ (Юбілейная кніжка Л-га Таварыства).

Сапраўды можам не баяцца за украінскі народ, калі ён меціме такіх лекараў.

В Ы С Н А Ў К І.

Усё мінае, мяняецца, пачынаецца нешта новае ці прынамся йнакшае...

Канчаюцца некалькі дзён, якія мы правялі ў Львове. Шмат чаго яшчэ трэба было-б паглядзець, са шмат з кім яшчэ трэба было-б пагаварыць. Шмат якія праблемы, мала зразумелыя, хочацца прасачыць па меры магчымасці да канца. Жыцьцё паганяе наперад, няма магчымасці далей карыстацца гасьціннасцю львоўскіх Украінцаў. Бярэ вялікая ахвота скарыстаць з прапановы старшыні Саюзу Украінак паглядзець сьвята сялянкі на адным з паветавых зьездаў. Хочацца паехаць паглядзець на працу аднае з адумысловых школаў на правінцыі. Ды, як кажу, жыцьцё гэта адно—а нашыя пажаданьні, нешта іншае. Гэтак вось, не пасьпеўшы агледзіцца, сяджу ў вагоне, а цягнік шпарка трухціць на ўсход і поўнач, бліжэй да нашага стылізаванага на шэра-сумна маркотнае неба. Вось у сувязі з гэным небам. Чалавек не ўяўляе, які ён аўтамат. Нам здаецца, і гэта зусім памылкова, што заўсёды і ўсюды мы людзі выступаем як краса і верх жывых твораў на зямлі, дзякуючы нашай свомасці і ўмецтву думаць. Глянуўшы аднак бліжэй лёгка пабачыць, што ў большай частцы нашых крокаў практычных мы нічога ня думаем, а робім паводле таго, як рабілі гэта калісь, ці паводле таго, як гэта робяць іншыя людзі.

Чаму аднак і пашто гэныя спасьцярогі психолёгічныя, да таго-ж, можна казаць, даволі старэнькія?!

Аўтаматызм настолькі магутнае зьявішча ў жыцці адзінкі і грамады, што ніколі ня будзе зашмат думаць аб старане грамадзкай гэнага зьявішча. Не адзін раз пабачылі мы на сабе ў Львове ўсю сілу гэнага аўтаматызму. Прапаганда беларушчыны за межамі нашае Бацькаўшчыны, ды нажаль ня толькі за межамі, вельмі слабая. Лішне мала рупімся мы аб тым, каб аб нас пачулі. Сядзімо ў сваім катушку занятыя хатнімі злыбедамі ды нядоляю, што аніяк ня можам прыдбаць прыяцеляў ані зрабіць таго, каб даць матарыялы аб сабе тым, якія тым ці іншым шляхам пачулі аб Беларусях. Як ня трэба больш красамоўна паказвае на гэта факт, што прысутнасьць двух беларусаў выклікала „разачараваньне“ ў шмат каго з нашых субяседнікаў, што мы не ў лапцёх, ня ў сьвітках, так як апінія прывыкла ўяўляць сыноў Беларусі. Аўтаматычна „сьледам за дзедам“ — як гаворыць нашая пагаворка — людзі выбражаюць, што нашая зямелька, гэта тая сумная краіна, дзе пад маладзенькаю бярозкаю, каля стада кароў сядзіць пастушок ды йграе на жалейцы... Беларусь — гэта абразок на агортцы «Шляхам жыцця» Купалы, а Беларусы гэта тыя загнаныя бяздольныя людзі, што толькі ўмеюць сумна, бядульліва стагнаць, наракаючы на ліхую долю.

Была пара, калі аб нас ведалі толькі гэта і сілаю інэртнасьці трывае такі пагляд і сяньня. Нашая мінуўшчына слаўная, нашая жывая воля сучасная, нашыя вызвольныя імкненьні, нашае змаганьне за новае лепшае заўтра, нашыя натугі, каб разбудаваць той краявід, мо' і вельмі мілы, аднак далёка ня поўны абраз праўды беларускае — усё гэта астаецца чужым, няведаным на'т і тым, хто мае да нас шмат сымпатыі.

Дык выснавак адзін, што ўвесь час накі-

даўся сам у Львове — трэба парупіцца, каб не глядзелі на нас скрозь прызму сымпатыі толькі з аспэктам нерэальным, што найменш учарашняга ці яшчэ больш далёкага дня. Усюды ўсё жывое шукае новае формы, новага прастору, дык і нам нельга забывацца аб патрэбе прапаганды, працы асьведамляючае ня толькі на сваіх гонях, а ўсюды, дзе гэта магчыма і патрэбна.

Шмат якіх думак лунала ў галаве ў сувязі з бачаным і перажытым за некалькі апошніх дзён. Рознаякія стораны і праявы украінскага жыцця, якія былі быццам зразумелыя на месцы, як частка аднае вялікае суцэльнасьці, цяпер непакоілі: „а чаму гэта так, чаму ня йнакш?!“...

Прывычка да аналітычна-сынтэтычнага думаньня міжвольна накідала патрэбу знайсці сынтэзу сучаснага украінскага жыцця. Вельмі добра разумеў, што нельга рабіць сынтэзу, маючы вельмі мала ўсебаковага матарыялу. Ды што зробіш з прывычкаю, нахілам зрабіць аканчальны выснавак.

Дык што сяньня зьяўляецца эсэнцыяю украінскага жыцця, прынамся ў Галічыне? Цікавы чалавек знойдзе на бачынах украінскае прэсы шмат месца, прысьвечанага гэнай тэме. Значыцца ня толькі гасьця гэта цікавіць. Учаснікі і тварцы жывое украінскае рэчаіснасьці думваюць самыя, каб „схапіць у часіну нараджэньня“ воблік таго, чаго вя было йшчэ, а што з нябыцця вырастае, як нешта найбольш важнае і магутнае.

Ці вялікі ўздым і зацікаўленьне праблемамі эканамічнымі, гаспадарча-гандлёвымі, коопэратыўнымі, прамысловымі і г. д. — будзе найважнейшым сучасным мотарам украінскага жыцця?— Не!—адказывае популярны украінскі публіцыст і пісьменьнік Юры Лыпа... „і солі-

дарызм і прыватная ініцыятыва ў імкненьні да заможнага жыцця — гэта толькі частка жыцця сучаснага украінца.“ Цьветам сучаснае украінскасьці ня будуць старыя рэлігійныя традыцыі (Украінцы маюць на сваіх землях дзьве каталіцкія цэрквы — грэцкую і рымскую — і чатыры праваслаўныя цэрквы — украінскую, маскоўскую, польскую і румынскую. Такія факты ў самым фундамэнце адбіраюць царкоўнаму жыццю магчымасьці ўзяць на сябе павядырства ўсеукраінскасьці. Не старадаўняя бытавая народная традыцыя, ня сучасныя здабычы лібэралізму ды соцыялізму будуць крыніцаю жывучасьці украінскае нацыянальнае ідэі. Ані собская дзяржаўнасьць, ці ўчарашняя, ці тая будучая — не паясьняе да канца зьместу духовага сяньняшніх украінскіх змагароў („Украінська доба“ Ю. Лыпа).

Кажу — змагароў. Каго маю наўвеце у гэным сказе? Ці інтэлігентаў прафэсыяналістаў з рознакіх галінаў веды і практыкі жыццёвае, ці мо' спэцаў палітыкаў, ці мо' духавенства, якое мае слаўнае месца на бачынах украінскага адраджэньня ў Галіччыне?

Мы, прывыкшыя да разьбіцця ня толькі ідэолёгічнага, а вузка партыйнага ці асабістага ў беларускай працы, ня думайма, што паміж Украінцамі сустрэнем адну думку, цьвёрдую, як граніт, у адказе на праблемы працы асьветнае, палітычнае, эканамічнае, агулам нацыянальнае. Характэрная славянская „пярэстасьць“ наглядаецца і ў іх. Побач „Просвіты“, бачылі мы „Самоасвіту“, побач „Сокіла“ і „Пласта“ бачылі „Каменярів.“ Бачым вострае змаганьне, мо' лішне вострае і балючае. Яно часта канчаецца забойствамі, судамі. Няма канца палемікам, пастаномам закранаючым не адзін раз добрае імя і чэсьць ахвярных людзей. Ня глядзячы аднак на гэную „пярэстасьць“ і варо-

жасьць паасобных людзей і групаў, сустрэнуць можна агульнае злучво, мацнейшае за ўсе розніцы і гэта зьявішча паўсюднае. Злучво настолькі стульнае і магутнае, што людзі вельмі сабе далёкія, людзі на процілежных акраінях паглядаў і ідэолёгіі, вядуць аднолькавую работу, патрэбную Украіне.

Найвялікшую якга сьледамку і пакінуў на нас гэны ціхі энтузыязм, прысутны, можна сьмела казаць, у масах, а не ў паасобных адзінках. Ня групы людзей змагаюцца за зьдзейсьненьне Украінца-Чалавека, а народ, як асобная ў сабе раса. Дык і той ўласьнік майстэрні і дробнае крамкі, і ініцыятар прадпрыемства і працаўнік асьветны, і школьнік, і селянін на вёсцы, і работнік мястovy і ўсе ўсе безназоўныя, імя якім мільёны, стойка стаяць на фронце Бацькаўшчыну і новага чалавека. Памянёны Ю. Лыпа называе гэную свомасьць, аб якой нажу, аспэкт, пад якім паказываецца Украіна сваім дзецям— „мовчазна відданіст.“ Шэрая, спакойная, непапулярная мо' часта, праца на кожным месцы і становішчы, дзе лёс кінуў ці паставіў адзінку, праца, каторая бывае найвялікшым геройствам — вось аснаўная рыса характару сянньняшніх украінцаў. Гэная свомасьць—адданасьць шляхотная, ня тая бліскучая адданасьць, якую бачым у наймітаў, а тая падобная да каханьня маткі, што ніколі нязмораная клопатамі са сваім дзіцяткам у пару і хваробы і вясёлых ягонных часінаў—заўсёды верна стаіць пры сваіх, аддаючы дзеля іхняга шчасьця і будучыні ўсё.

Ня промысел, не коопэрацыя, нат' не асьветная праца будуць зарукаю перамогі Украінцаў, а Чалавек. Той чалавек—украінец, які нарадзіўся ня ўчора, ані сянньня, які толькі раней быў паасобным зьявішчам, а сянньня новага чалавека рэалізуе народ у сваёй масе.

Канец.

З Ї М Е С Т:

	<i>Бач.</i>
1. „Просвіта“	7
2. „Саюз Українак“	21
3. „Рідна Школа“	26
4. „Самоосвіта“	38
5. Мітрапаліт Шаптыцкі	44
6. Прэса	47
7. „Сільський Господар.“	54
8. Українська Кооперацыя	60
9. „Маслосоюз“	66
10. Промысел і гандаль	72
11. Лекарскія установы	79
12. Выснаўкі	84

Handwritten text, possibly a signature or title, in cursive script.

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001016015195